

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА

МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

БЮДЖЕТ ҲИСОБИ ВА ДАВЛАТ ЖАМҒАРМАЛАРИ ФАКУЛТЕТИ

“БЮДЖЕТ ҲИСОБИ” КАФЕДРАСИ

ХОЛТАЕВА ШАХНОЗА ШАРОФУТДИН ҚИЗИ

**“БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА ДЕБИТОРЛИК ВА
КРЕДИТОРЛИК МАЖБУРИЯТЛАРИ ҲИСОБИ ВА
УЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ”**

5341800 - “Бюджет ҳисоби ва назорат” таълим йўналиши бўйича бакалавр
даражасини олиш учун ёзилган

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

“ҲИМОЯГА РУХСАТ ЭТИЛДИ”

“Бюджет ҳисоби” кафедраси мудир

_____ и.ф.н., доц. С.Мехмонов

(имзо)

“ ” _____ 2013 й.

Илмий раҳбар: _____ М.Қўлдошева

(имзо)

“ ” _____ 2013 й.

ТОШКЕНТ - 2013

Мен, Холтаева Шахноза Шарофутдин қизи, ушбу БМИни мустақил бажардим, кўчирмачилик ҳолати йўқлигига жавоб бераман. Кўчирмачиликка йўл қўйган ҳолатимда БМИ кафедра мудири тасдиқномасига асосан ректор буйруғи билан бекор қилиниши ва “қоникарсиз” баҳо қўйилишини биламан.

“ ” _____ 2013 й.

Ш. Холтаева

М У Н Д А Р И Ж А

	бетлар
Кириш.....	3
1-Боб Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар ҳисобини ташкил этишнинг назарий-услубий асослари.....	7
1.1. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини ташкил этишнинг мақсади, вазифалари ҳамда хусусиятлар.....	7
1.2. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобинининг меъёрий-ҳуқуқий асослари.....	13
2-Боб Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар ҳисобининг амалий жиҳатлари.....	19
2.1. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини юритиш амалиёти.....	19
2.2. Бюджет ташкилотларида ҳисоботлар ва уларда дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятларни акс эттириш	41
3-Боб Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини такомиллаштириш истиқболлари.....	54
3.1. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисоби бўйича назоратни ташкил этиш..	54
3.2. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини такомиллаштириш.....	57
Хулоса.....	59
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	61
Иловалар.....	63

Кириш

Битирув малакавий ишининг долзарблиги. Бюджет тимида амалга оширилаётган ислохотлар натижасида иқтисодий эркинлаштириш ва бозор муносабатларини ривожлантириш талабларига мос ҳисоб тизимини яратиш муҳим ўрин тутди. Жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётида юз берган ва бераётган туб ўзгаришлар, уларни миқдор жиҳатдан ифодалаш ва сифат жиҳатдан тавсифлаш, назорат ва таҳлил қилиш ҳамда бошқарув қарорларини қабул қилиш учун зарур бўлган ахборотлар олишда асосан ҳисоб тизимига мурожаат қилинади. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш лозимки, давлат бюджетидан молиялаштириладиган бюджет ташкилотларининг ҳисоб юритиш тизими ва молиявий ҳисоботларни тайёрлаш тартибини халқаро стандартлар талаблари асосида қайта кўриб чиқиш, ривожлантириш ва такомиллаштириб бориш Давлат бюджети тизимида амалга оширилаётган ислохотларнинг бош мақсадидир.

Мамлакатимиз бюджет тизимида маблағлардан оқилон ва самарали фойдаланиш борасида амалга оширилаётган чора тадбирлар ва Давлат сетори бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари талабларидан келиб чиқиб бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисобини босқичма-босқич ислоҳ қилиб бориш замон талаби ҳисобланади.

Республикамиз бюджет тизимида оширилаётган ислохотларда белгиланган устувор вазифаларни рўёбга чиқаришда бюджет маблағларидан янада мақсадли ва оқилон фойдаланишни таъминлаш учун бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисобини такомиллаштириш масаласини яхлит ҳолда ўрганиш лозимлиги ушбу мавзуда битирув малакавий ишини ёзиш заруриятини келтириб чиқармоқда.

Битирув малакавий ишининг предмети ва объекти. Бюджет ташкилотларида сметалар ижроси ҳисобини юритиш жараёнида юзага

келадиган иқтисодий муносабатлар ҳисобланади. 469 мактабгача таълим муассасаси тадқиқот объекти этиб белгиланди.

Мавзунинг ўрганганлик даражаси. Давлат бюджети ғазна ижроси шароитида бюджет ҳисобини ташкил этиш бўйича етакчи олимлардан Б.Хасанов, М.Остоноқулов, С.Меҳмонов, Ш.Ғаниевларни илмий ишлари бағишланган бўлиб уларда бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш асослари хусусан дебиторлар ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини ташкилий жаҳатлари ўрганилган.

Битирув малакавий ишининг мақсади. Бюджети тизимида амалга оширилаётган ислохотлар жараёнида бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисобини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Битирув малакавий ишининг вазифалари:

- бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисобини ташкил қилишни назарий жиҳатдан асослаш;
- бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисобининг ўзига хос хусусиятларини кўрсатиб бериш;
- бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисобини юритишда хужжатлаштириш кетма-кетлиги, ҳисоблашувларни ҳисобварақлар ва ҳисоб регистрларида акс эттириш тартибини ёритиш;
- бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисоби бўйича назоратни ташкил қилишнинг зарурлигини ёритиш;
- бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисобини такомиллаштириш бўйича таклифларни асослаш.

Битирув малакавий ишининг тадқиқот методлари. Қабул қилинаётган меъёрий ҳуқуқий хужжатлар, бюджет ҳисобига оид мутахассислар ва педагогларнинг асарларида илгари сурилган илмий ғоялар ва фикрлар битирув малакавий ишининг тадқиқот методи сифатида қўлланилади.

Битирув малакавий иши мавзусининг назарий-амалий аҳамияти. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ислоҳ қилиш жараёнида бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисобини алоҳида ўрганиш, уларни тадқиқ қилиш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидан ҳисобланади.

Бюджет ижроси жараёнида маблағлардан оқилона фойдаланиш, маблағларнинг назоратини амалга оширишда бюджет ташкилотларида дебитор ва кредитор мажбуриятлар ҳисоби ва уларни такомиллаштириш бўйича келтирилган фикр-мулоҳазалар, ишлаб чиқилган таклиф ва тавсиялар алоҳида аҳамият касб этади.

Битирув малакавий иши таркибининг қисқача тавсифи. Битирув малакавий иши кириш, учта боб, хулоса ва таклифлар, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат.

Битирув малакавий ишининг кириш қисмида мавзунинг долзарблиги асосланиб, унинг ўрганилганлик даражаси, мақсади ва вазифалари ҳамда унинг назарий ва амалий аҳамияти кенг ёритилган.

Битирув малакавий ишининг биринчи боби “Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар ҳисобини ташкил этишнинг назарий-услубий асослари” деб номланиб, мазкур бобда бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини ташкил этишнинг мақсади, вазифалари ҳамда хусусиятлар бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобинининг меъёрий-ҳуқуқий асослари ёритилган.

Битирув малакавий ишининг “Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар ҳисобининг амалий жиҳатлари” деб номланган иккинчи бобда бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари бўйича муомалаларни хужжашлаштириш ва ҳисоб ҳисобварақларда акс эттириш, бюджет ташкилотларида дебиторлик

ва кредиторлик мажбуриятларнинг аналитик ва синтетик ҳисоби каби масалалари ёритиб берилган.

“Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини такомиллаштириш истиқболлари” деб номланган учинчи бобда бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисоби бўйича назоратни ташкил этиш бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини такомиллаштириш масалалари ёритилган.

Битирув малакавий ишининг хулоса ва таклифлар қисмида мавзунини ўрганиш бўйича умумий хулоса қилиниб бюджет ташкилотларида товар моддий заҳиралар ҳисобини такомиллаштириш бўйича асосланган таклиф ва тавсиялар берилади.

1-Боб. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар ҳисобини ташкил этишнинг назарий-услубий асослари

1.1. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини ташкил этишнинг мақсади, вазифалари ҳамда хусусиятлар

Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик қарзлар ҳисобини ташкил этиш. Бюджет ташкилотлари томонидан даромадлар ва харажатлар сметаларини ижросини амалга ошириш жараёнида жисмоний ва юридик шахслар билан ҳисоблашувларни амалга оширади. Бу ҳисоблашларнинг провард натижаси дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар бўйича ҳисоблашувларни юзага келишига сабаб бўлади.

Дебиторлик мажбурият — бу бошқа корхоналарни, (ҳаридорларга сотилган маҳсулот (иш ва хизматлар), мол етказиб берувчиларга олдиндан тўланган маблағлар ва бошқалар бўйича), бюджет, бюджетдан ташқари жамғармаларни (солиқлар, мажбурий ажратма ва ушланмалар бўйича олдиндан тўланган маблағлар бўйича) ходимларни (ҳисобини бериш шарти билан олинган маблағлар ва бошқалар бўйича) ташкилот олдидаги қарздорлигидир.

Кредиторлик мажбурият - бу ташкилотнинг бошқа корхоналардан (ҳаридорларга сотилган маҳсулот (иш ва хизматлар) учун олинган аванслар, мол етказиб берувчилардан олинган маҳсулот (иш ва хизматлар) ва бошқалар бўйича), бюджет, бюджетдан ташқари жамғармалардан (солиқлар, мажбурий ажратма ва ушланмалар бўйича), ходимлардан (иш ҳақи ва унга тенглаштириладиган тўловлар ва бошқалар бўйича) қарздорлигидир.

Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан улар етказиб берган товар моддий қийматликлари, бажарган ишлари ва кўрсатган хизматлари учун олиб бориладиган ҳисоб-китоблар, бюджет ҳамда ижтимоий суғурта тўловларига ажратмалар бўйича, касаба уюшма ташкилотлари, ҳисобдор

шахслар, ходимлар, стипендия олувчилар, депонент қилинган суммалар, таълим муассасаларида болаларни сақлаганлик учун уларнинг она-оналари, шунингдек, бошқа дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби бюджет ташкилотларида дебиторлар ва кредиторлар ҳисоби кўринишида юритилади.

Қонунчиликка мувофиқ дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятларини муддати 90 кун этиб белгиланган. Бу муддатда тугатилмаган дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари бўйича ташкилот масъул шахсларига Қонунчиликка мувофиқ чоралар кўрилади. Бухгалтерия ҳисобида ундириш имкони бўлмаган дебиторлик мажбуриятлар балансдан танщари счётларда акс., эттирилади. Мамлакатимизда Давлат бюджети ғазна ижросига ўтиши муносабати билан бюджет ташкилотларининг юридик ва молиявий мажбуриятлари Ғазначилик ва унинг ҳудудий бўлимларида рўйхатга олинмоқда. Юридик мажбурият - юридик (жисмоний) шахсларнинг иккинчи томон олдидаги тузилган шартномалар, келишувлар ва тегишли ҳокимият органларининг қарорлари бўйича юзага келган мажбуриятлари.

Молиявий мажбурият - юридик (жисмоний) шахсларнинг иккинчи томон, товар (иш ва хизмат)лар етказиб берувчилар олдидаги етказиб берилган товар (иш ва хизмат)лар учун ҳақ тўлашни тасдиқловчи ҳужжатлар, жумладан ҳисоб-тўлов ҳужжатларида ҳисобланган, ишчиларга иш ҳақи, тўлов ҳужжатлари, суд қарорлари ҳамда бюджетдан маблағ олувчиларни мол етказиб берувчи ёки тўловни қабул килувчига маблағларнинг ўтказилиш мажбуриятини юкловчи ҳужжатлар.

Бюджет ташкилотларининг Давлат бюджети ҳисобидан маҳсулот етказиб берувчилар билан тузган шартномалари, шунингдек, капитал қурилиш буюртмачиларининг шартномалари ғазначилик бўлинмаларида мажбурий тартибда рўйхатга олинади.

Бунда, бюджет ташкилотларининг товар (иш, хизмат)лар етказиб бериш бўйича тузадиган шартномаларида, 15 фоиз миқдорда олдиндан тўлов амалга оширилиши белгиланади.

Бюджет ташкилотларининг иккинчи томон олдидаги юридик мажбуриятлари тузилган шартномалар (контрактлар), Қонун ҳужжатлари (мисол учун йиғимлар, бадаллар, солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича юридик мажбуриятлар) асосида юзага келади.

Бюджет ташкилотлари томонидан қабул қилинадиган юридик мажбуриятлар ҳажми, белгиланган тартибга кўра, улар иқтисодий таснифнинг тегишли моддалари бўйича ҳаражатлар сметаларида назарда тутилган, ажратилган бюджет маблағлари билан. капитал қўйилмалар ҳаражатлари бўйича эса - ҳар бир объект бўйича ўрнатилган тартибда тасдиқланган капитал қўйилмалар билан чегараланади.

Газначилик бўлимларида I ва II гуруҳ, ҳаражатлари бўйича юридик мажбуриятлар иш ҳақи ва унга тенглаштирилган ҳаражатларни тўлаш учун нақд пул олишга сўровномалар асосида рўйхатга олинади. III ва IV гуруҳ; ҳаражатлари бўйича юридик мажбуриятлар белгиланган тартибда тузилган шартномалар асосида рўйхатга олинади.

Бюджет ташкилотларини бюджет маблағлари ҳисобидан шартномалари фақат ҳаражатларни қоплашга манбанинг мавжудлиги тўғрисидаги тасдиқнома ва ушбу мақсадларга ажратилган бюджет маблағлари (лимитлари) мавжуд бўлган ҳарид ҳажмигагина тузилиши мумкин.

Дебиторлик ва кредиторлик қарзлар бўйича келишмовчиликлар мавжуд бўлган тақдирда ташкилот уларни бартараф этиш мақсадида тушунмовчиликлар ҳақидаги материалларни тегишли идораларга тақдим этиши шарт.

Қарздорнинг ундирув қаратилиши мумкин бўлган мол-мулки ёки даромадлари йўқлиги туфайли ижро ҳужжатлари ташкилотга қайтарилган

тақдирда, ушбу қарзлар ташкилот раҳбари рухсати билан белгиланган тартибда ҳисобдан чиқарилади.

Даъво муддати ўтган дебиторлик қарзлар ташкилот раҳбарининг рухсати билан амалдаги ҳаражатларни ошириш бўйича ҳисобдан чиқарилади ва бу ҳолда 10 кун муддатда тегишли молия органига ҳабар қилинади.

Даъво қилиш муддати тугаган бюджет маблағлари бўйича юзага келган депонент қилинган қарз суммалари ташкилот молиялаштириладиган (ҳаражатлари амалга ошириладиган) тегишли бюджет даромадига даъво қилиш муддати тугаган ойдан кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай киритилиши керак.

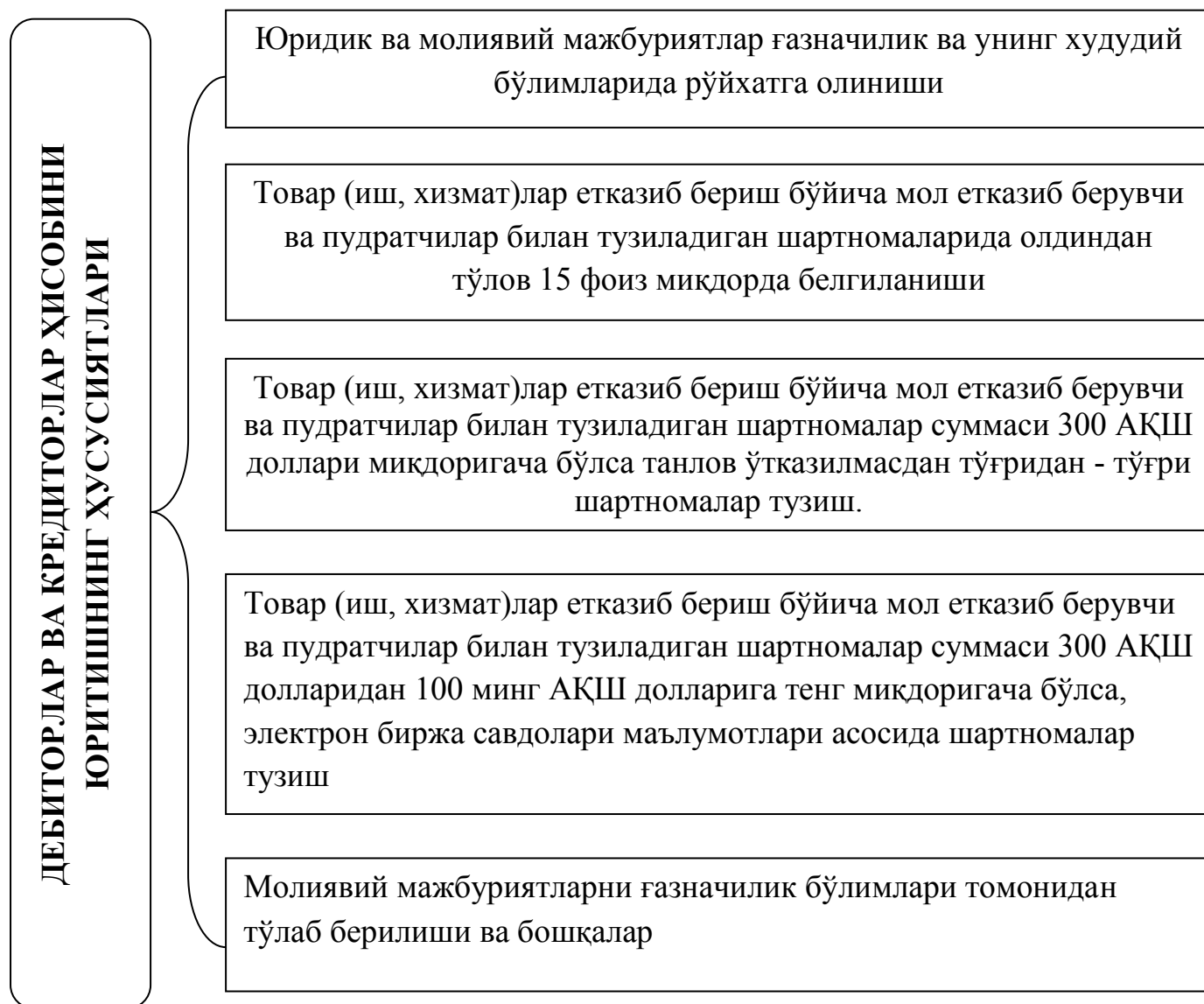
Бунда, даъво қилиш муддати тугаган, бюджетдан ташқари маблағлар бўйича юзага келган депонент қилинган даромад сифатида акс эттирилади.

Даъво қилиш муддати тугаган бошқа кредиторлик қарзлар Ўзбекистан Республикаси Молия вазирлиги томонидан белгиланган тартибда ҳисобдан чиқарилади.

Умумий қилиб бюджет ташкилотларида дебиторлар ва кредиторлар ҳисобини юритишнинг хусусиятларини қуйидагича тавсифлаш мумкин (1.1.1-расм):

- Юридик ва молиявий мажбуриятлар ғазначилик ва унинг ҳудудий бўлимларида рўйхатга олиниши.
- Товар (иш, хизмат)лар етказиб бериш бўйича мол етказиб берувчи ва пудратчилар билан тузиладиган шартномаларида олдиндан тўлов 15 фоиз миқдорда белгиланиши.
- Товар (иш, хизмат)лар етказиб бериш бўйича мол етказиб берувчи ва пудратчилар билан тузиладиган шартномалар суммаси 300 АҚШ доллари миқдоригача бўлса танлов ўтказилмасдан тўғридан - тўғри шартномалар тузиш.

- Товар (иш, хизмат)лар етказиб бериш бўйича мол етказиб берувчи ва пудратчилар билан тузиладиган шартномалар суммаси 300 АҚШ долларида 100 минг АҚШ долларига тенг миқдоригача бўлса, электрон биржа савдолари маълумотлари асосида шартномалар тузиш.
- Молиявий мажбуриятларни ғазначилик бўлимлари томонидан тўлаб берилиши ва бошқалар.

1.1.1-расм. Бюджет ташкилотларида дебиторлар ва кредиторлар ҳисобини юритишнинг хусусиятлари¹.

Бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан

¹ Муаллиф томонидан мустақил тузилган

ҳисоблашувлар ҳисобининг ташкил этишнинг мақсади бу фойдаланувчиларни даромадлар ва харажатлар сметалари ижроси жараёнида мажбуриятлар бўйича асосланган бухгалтерия ахборотлари билан таъминлашдир. Бюджет ташкилотларида дебиторлар ва кредиторлар ҳисобини юритишда бухгалтерия ҳисоби олдига қуйидаги вазифалар қўйилади:

- дебиторлар ва кредиторлар ҳисобини Қонунчилик талаблари бўйича ташкил этиш;
- дебиторлар ва кредиторлар ҳисобини қўйиладибухгалтерия бирламчи, йиғма, ҳисоб регистрларида акс эттириб бориш;
- товарлар (иш ва хизматлар) етказиб бериш бўйича мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан тузиладиган шартномаларни белгиланган тартибда расмийлаштириб тўлов графиклари тузиб рўйхатдан ўтказиш учун ғазначилик бўлимларига тақдим этиш;
- иш ҳақи ва унга тенглаштириладиган тўловлар, хизмат сафари харажатларига нақд пул олиш учун ғазначилик бўлимларига қўйиладисўровномаларни тақдим этиш;
- дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар бўйича тўловларни ўз вақтида амалга оширилишини таъминлаш;
- иш ҳақи ва унга тенглаштириладиган тўловлар бўйича ходимлар билан ҳисоблашувларни ўз вақтида амалга ошириш;
- дебиторлар ва кредиторларни бухгалтерия ҳисобварақларда ҳолати ва ҳаракатини акс эттириб бориш;
- дебиторлар ва кредиторлар ҳисоби бўйича тўлиқ ҳамда аниқ бухгалтерия ахборотларини шакллантириш ва бошқалар.

Хулоса қилганда бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисоби уларни алоҳида хусусиятлари эътиборга олинган ҳолда ташкил этилади.

1.2. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобинининг меъёрий-ҳуқуқий асослари.

Амалдаги бухгалтерия ҳисоби бўйича қонунчиликка мувофиқ Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетида турадиган ташкилотларнинг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботларини тартибга солиш Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан амалга оширилади. Бунда, Ўзбекистон Республикасининг вазирлик ва идоралари зарур ҳолларда, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишган ҳолда, ўз тизимидаги ташкилотларда фаолият хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботларининг умумий қоидаларини қўллаш тартиби тўғрисида белгиланган тартибда меъёрий ҳужжатлар чиқаришлари мумкин.

Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботларни тузиш “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни ва бошқа бир қатор қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ҳамда Молия вазирлигининг бир қанча меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларига мувофиқ олиб борилади.

Шулар жумласидан дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувларни ташкил этишни қонунчилик асослари мамлакатимизда етарли даражада яратилган. Жумладан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 12 май, ПФ-1154-сонли “Халқ хўжалигида ҳисоб-китоблар ўз вақтида ўтказилиши учун корхона ва ташкилотлар раҳбарларининг масъулиятини ошириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида” фармонида кўра ҳисоблашувларни амалга оширилиши ва уларда раҳбарларни масъулиятини оширилиши ҳуқуқий асос сифатида шакллантирилди.

Унга кўра барча мулкчилик шаклларидаги хўжалик юритувчи субъектларнинг истёъмолчилар ва буюртмачиларга, агар улар етказиб бериладиган (бажариладиган ишлар, хизматлар) қийматининг камида 15 фоизини олдиндан тўламасалар, маҳсулот жўнатиши, ишларни бажариши

ва хизматлар кўрсатиши тақиқланиши белгиланди. Товарлар амалда жўнатилган ишлар бажарилган, хизматлар кўрсатилган кундан бошлаб тўқсон кун ўтгандан кейин, етказиб берилган товарлар, кўрсатилган хизматлар ва бажарилган ишлар учун маблағлар келиб тушмаганлиги муддати ўтиб кетган дебиторлик қарзи деб ҳисобланиши кўрсатилди. Муддати ўтиб кетган дебиторлик қарзи мавжудлигига йўл қўяётган корхона раҳбарлари ва бош бухгалтерларига нисбатан жуда қаттиқ маъмурий ва моддий жавобгарлик чоралари, ҳатто жиноий жавобгарликка тортиш чораси қўлланилиши белгиланди.

“Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида” N 670-I сонли Ўзбекистон Республикаси қонунига кўра ташкилотлар ўртасида хўжалик шартномаларини тузиш бажариш, ўзгартириш ва бекор қилиш тартиби белгиланди.

Ушбу қонуний ҳужжатга кўра хўжалик шартномасига қўйиладиган талаблар қуйидагича белгиланди. Яъни хўжалик шартномаси шартнома предметини етказиб бериладиган товарнинг (ишнинг, хизматнинг) миқдори, сифати, ассортимент ва баҳосини, шартноманинг бажарилиш муддатларини, ҳисоб-китоб қилиш тартибини, тарафларнинг мажбуриятларини, шартнома мажбуриятлари бажарилмаганда ёки лозим даражада бажарилмаганда тарафларнинг жавобгарлигини, низоларни ҳал этиш тартибини ҳамда тарафларнинг реквизи́тларини, шартнома тузилган сана ва жойни, шунингдек бундай турдаги шартномалар учун қонун ҳужжатларида белгиланган ёки тарафлардан бирининг аризасига кўра ўзаро келишувга эришиш лозим бўлган бошқа муҳим шартларни назарда тутиши керак.

Хўжалик шартномасида ҳисоб-китоб қилиш тартиби белгиланаётганда товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақини қонун ҳужжатларида белгиланганидан кам бўлмаган миқдорда олдиндан тўлаб қўйиш албатта назарда тутилган бўлиши керак.

Хўжалик шартномасини тузишда тарафлар тегишли турдаги шартномалар учун ишлаб чиқилган ҳамда ҳуқуқий экспертизадан белгиланган тартибда ўтказилганидан сўнг эълон қилинган ўзларининг намунавий ёки типовой шартларига (шакллариغا) амал қилишлари мумкин.

Бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар тартиби ва ҳисобини қуйидаги тартибда таснифга ажратиш мумкин:

1. Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувларни ташкил этишни тартибга солувчи қонуний ҳужжатлар;
2. Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини тартибга солувчи қонуний ҳужжатлар;

Бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувларни тартибга солувчи қонуний ҳужжатларни қуйидагича акс эттириш мумкин (1.2.1-жадвал).

1.2.1-жадвал

Бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувларни тартибга солиш меъёрий-ҳуқуқий асослари².

Т/р	Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатнинг номи	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори рақами ва санаси, Адлия вазирлигидан рўйхатдан ўтказилган санаси ва рақами	Ҳужжатнинг қисқача мазмни
	Тендер савдоларини ташкил этишни такомиллаштириш чора-	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар	Товарлар, хом ашё материалларни сотиб олишда танлов савдолари

² Муаллиф томонидан мустақил тузилган

	тадбирлари тўғрисида	Маҳкамасининг 2000 йил 21 ноябрдаги 456-сон қарори билан тасдиқланган.	ўтказиш жараёнлари ҳамда тартиби келтирилган
	Ўзбекистон Республикаси ҳудудида капитал қурилишда танлов савдолари тўғрисида Низом	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 3 июлдаги 302-сон қарори билан тасдиқланган.	Капитал қурилиш ҳамда таъмирлаш ишларини амалга оширилиши учун танлов савдоларини ўтказиш тартиби келтирилган
	Ўзбекистон Республика товар хом ашё биржасида бошланғич нархни пасайтириш юзасидан электрон аукцион савдоларни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисида Низом	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан тасдиқланган. 2012 йил 30 сентябр	Товар хом ашё биржасида товарлар, хом ашё материалларни сотиб олишда электрон аукцион савдоларни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби келтирилган
	Давлат бюджетининг ғазна ижроси қоидалари	16 сентябр 2009 йил 2007 - сон билан рўйхатдан ўтган	Ҳазначилик бўлимларида бюджет ташкилотларини юридик ҳамда молиявий мажбуриятларни рўйхатга олиш ва тўлаб берилиши тартиби келтирилган

Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувларни тартибга солувчи қонуний ҳужжатлар асосини Ўзбекистон Республикаси “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуни ташкил этади.

1996 йилда халқаро талабларга тўла мос равишда қабул қилинган, бюджет ижросининг ҳисоби борасида ҳам асосий таянч қонунчилик базаси ҳисобланувчи Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуни бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш борасида ҳам асосий меъёрларни белгилаб беради.

Ушбу қонунга асосан бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби услубий асосларини тартибга солувчи бир қатор меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилган ва амалиётга жорий қилинган.

Шулар жумласидан “Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Йўриқнома (Ўз.Р АВ. томонидан 2010 йил 22 декабрда № 2169-сон билан рўйхатдан ўтган) га асосан бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини юритиш бўйича счётлар, субсчётлар, бухгалтерия дастлабки ва йиғма хужжатлари ҳамда ҳисоб регистрлари икки ёқлама ёзувда акс эттириш тартиблари келтирилган.

“Бухгалтерия ҳисобида хужжатлар ва хужжатлар айланиви тўғрисидаги Низом” (Ўз.Р АВ. томонидан 2004 йил 14 январда № 1297-сон билан рўйхатдан ўтган) га кўра бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини хужжатлаштиришни тартибга солиш тизимлари келтирилган.

“Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетидан маблағ билан таъминланадиган ташкилотларнинг даврий молиявий ҳисоботларини тузиш, тасдиқлаш ҳамда тақдим қилиш бўйича қоидалар” (Ўз.Р АВ. томонидан 2011 йил 27 сентябрда № 2270-сон билан рўйхатдан ўтган) асосан дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобига оид кўрсаткичларни ҳисобот шаклларида акс эттирилиши белгиланган.

1.2.2-жадвал

Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини тартибга солиш меъёрий-ҳуқуқий асослари³.

Т/р	Меъёрий-хуқуқий хужжатнинг номи	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори рақами ва санаси, Адлия вазирлигидан рўйхатдан ўтказилган санаси	Хужжатнинг қисқача мазмни
-----	---------------------------------	--	---------------------------

³ Муаллиф томонидан мустақил тузилган

		ва рақами	
	Бюджет ташкилотлари да бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги Йўриқнома	22 декабр 2010 йил 2169-сон билан рўйхатга олинган	Бюджет ташкилотларида дебиторлар ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар бухгалтерия ҳисобини ташкилий, техник ҳамда услубий жиҳатлари белгиланган. Шунингдек бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг счётлар режаси ва ҳар бир счёт бўйича тўлиқ маълумотлар, ҳисоб юритиш шакли, шунингдек та илова билан дастлабки ҳисоб ҳужжатлари, ҳисоб регистрлари ва бошқа зарурий ҳужжатлар тасдиқланган.
	Бухгалтерия ҳисобида ҳужжатлар ва ҳужжатлар айланиви тўғрисидаги Низом	14 январ 2004 йил 1297-сон билан рўйхатга олинган	Юридик шахслар томонидан тузиладиган дастлабки ҳисоб ҳужжатларига қўйиладиган асосий талаблар, ҳужжатлар айланиш графигини аҳамияти ва уни намунавий кўриниши, дастлабки ҳисоб ҳужжатларига бухгалтерияда ишлов бериш, ушбу ҳужжатларни электрон тузишда қўйиладиган асосий талаблар ва бошқа қонунчилик нормалари келтирилган.
	Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетидан маблағ билан таъминланадиган ташкилотларнинг даврий молиявий ҳисоботларини тузиш, тасдиқлаш ҳамда тақдим қилиш бўйича қоидалар	27 сентябр 2011 йил 2270–сон билан рўйхатга олинган	Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетидан маблағ билан таъминланадиган ташкилотларнинг чораклик ва йиллик бухгалтерия ҳисоботларини тузиш, тасдиқлаш ҳамда тақдим қилиш бўйича қоидалар, мазкур ҳисоботларни Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг Ғазначилиги ва унинг ҳудудий бўлинмалари билан келишиш тартиби ва бюджет ташкилотларининг ҳисоботлари билан боғлиқ бошқа нормалар келтирилган. Шунингдек бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини аск эттирувчи ҳисобот шакли белгиланган.

Умумий қилиб бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувларни меъёрий- услубий асосларини турли ёндашувлар асосида таснифлаш мумкин.

2-БОБ. БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА ДЕБИТОРЛИК ВА КРЕДИТОРЛИК МАЖБУРИЯТЛАР ҲИСОБИНИНГ АМАЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ.

2.1. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини юритиш амалиёти

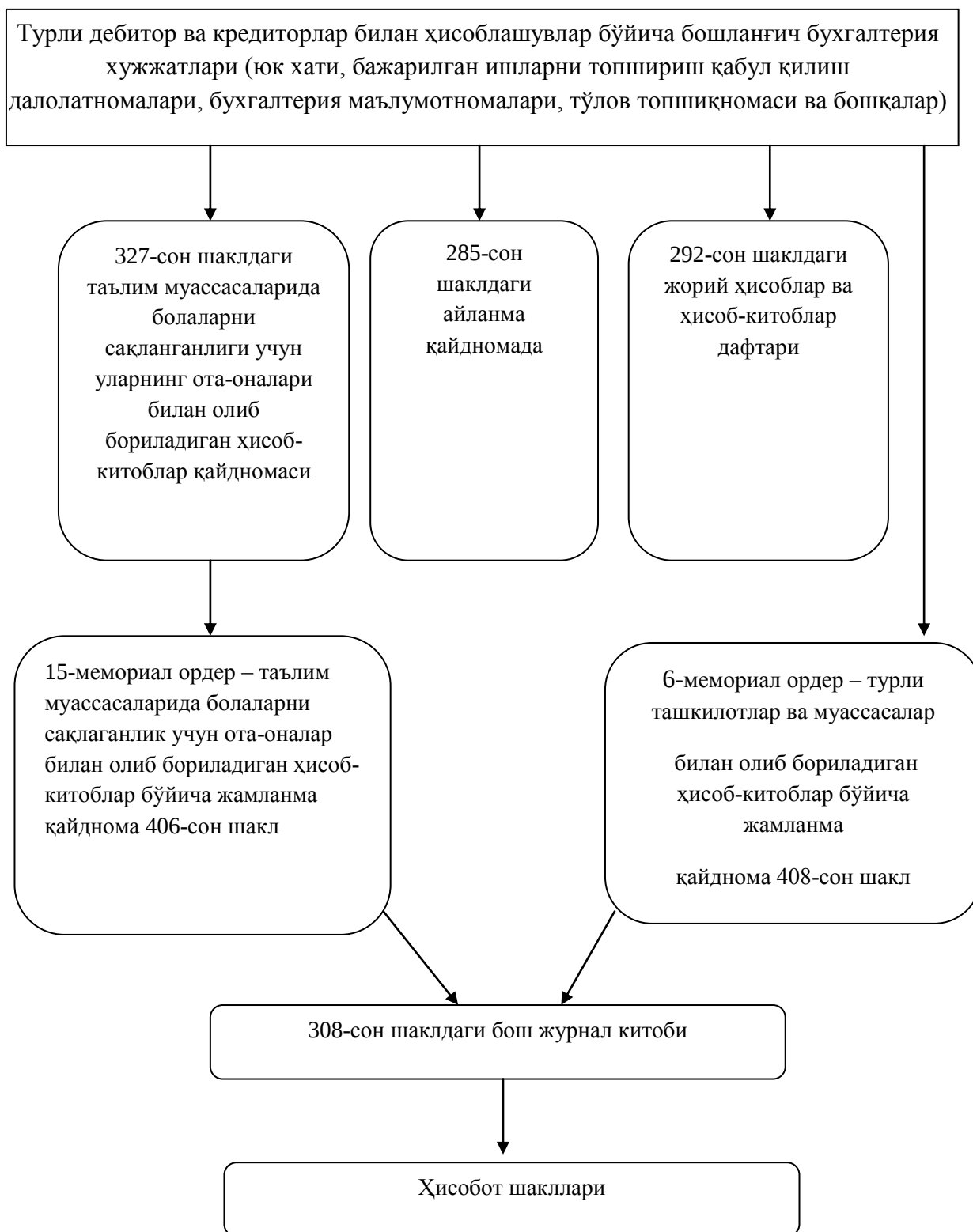
Бюджет ташкилотларида турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувларда мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан маҳсулот (иш ва ҳизматлар) етказиб бериш бўйича, Харидор ва буюртмачилар билан маҳсулот (иш ва ҳизматлар)ни сотиш бўйича, суғурта ташкилотлари билан мажбурий ёки ихтиёрий суғурта тўловлари бўйича, жисмоний ва юридик шахслар билан ташкилотнинг ихтиёрига вақтинчалик тушган ва маълум шартлар бажарилгандан кейин қайтарилиши лозим бўлган суммалар бўйича, тўловларнинг махсус турлари бўйича ҳисоблашишлар акс эттирилади.

Бухгалтерия ҳисобида турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисоби тегишли бухгалтерия дастлабки ҳужжатлари(юк ҳати, бажарилган ишларни топшириш қабул қилиш далолатномалари, бухгалтерия маълумотномалари, тўлов топшиқномаси ва бошқалар)га асосан йиғма қайдномалар, 6-мемориал ордер – турли ташкилотлар ва муассасалар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар бўйича жамланма қайднома 408-сон шакл, 292-сон шаклдаги жорий ҳисоблар ва ҳисоб-китоблар дафтари , 308-сон шаклдаги бош журнал китоби ва ҳисобот расмийлаштирилади. Бухгалтерия ҳисобида турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисоби 15 “Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар” счёти қуйидаги субсчётларга бўлинган ҳолда юритилади:

150 “Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар”;

152 “Харидор ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар”;

154 “Суғурта бўйича тўловлар”;

2.1.1– расм. Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини ҳужжатлаштиришнинг схематик кўриниши⁴.

⁴ Мехмонов С.У. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. Тошкент 2012 й.

155 “Бюджет ташкилотининг ихтиёрида вақтинча бўладиган маблағлар бўйича ҳисоб-китоблар”;

156 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар”;

159 “Бошқа дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар”.

Ушбу субсчётлар бўйича аналитик ҳисоб бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар бўйича ҳисоб-китобларни алоҳида ажратган ҳолда 292-сон шаклдаги жорий ҳисоблар ва ҳисоб-китоблар дафтари (карточкаси)да, 285-сон шаклдаги айланма қайдномада ва бошқа тегишли ҳисоб регистрларида юритилади.

Бюджет ташкилотлари белгиланган тартибда мол етказиб берувчи ва пудратчилар билан тузилган шартномаларни рўйхатдан ўтказиш учун ғазначилик бўлимларига тақдим этади.

Белгиланган тартибга мувофиқ бюджет ташкилотларининг маҳсулот етказиб берувчилар билан тузган шартномалари мажбурий тартибда уларнинг юридик хизматлари (шартнома асосида жалб қилинган адвокатлар) томонидан Қонун ҳужжатларига мувофиқлигига текширилиши шарт.

Агар шартноманинг суммаси Қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам иш ҳақининг 200 баравари миқдоридан ошмаса, шартномаларга томонларнинг юридик хизмати ёки жалб этилган адвокатнинг имзоси қўйилади. Агар шартнома суммаси, Қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам иш ҳақининг 200 бараваридан ортиқ бўлса, томонлар юридик хизмат ёки жалб этилган адвокатларнинг ҳулосасини илова қилиши лозим. Шартномалар, шунингдек, уларга қўшимча келишувлар аниқ ва равшан сиёҳ ёки шарикли ручка ёки ёзув (ҳисоблаш) машинасида ёзилган ҳолда тўлдирилиши лозим. Ҳеч қандай тузатишлар, учуриб ёзишлар ёки тўғрилашлар, хаттоки томонлар келишувига кўра ҳам йўл қўйилмайди.

Бюджет ташкилотлари ва маҳсулот етказиб берувчилар ўртасида тузилган шартномалар ғазначилик бўлинмаларига қуйидаги талабларга риоя қилинган ҳолда тақдим қилинади:

100 минг АҚШ долларигача олган шартномаларни маҳсулот етказиб берувчини танлаш бўйича ўтказилган (биржа савдолари бўйича) энг яхши конкурс таклифларини танлаб олиш хужжатлари илова қилинган ҳолда тақдим қилинади. 100 минг АҚШ долларига тенг бўлган миқдоридан ортиқ бўлганда, Қонунчиликка мувофиқ ўтказилган тендер савдолари бўйича хужжатларни шартномага илова қилган ҳолда тақдим қилинади.

Капитал қурилиш харажатлари бўйича шартномаларнинг икки асл ва бир кўчирма нусхаларидан ташқари, буюртмачилар томонидан ғазначилик бўлинмасига қуйидаги хужжатлар тақдим қилинади:

- конкурс комиссиясининг қурилиш ишлари билан боғлиқ иш ва хизматларнинг пудратчи қурилиш (лойихачи) ташкилотини ва бошқа бажарувчиларини танлаб олиш бўйича йиғилиш баённомаси нухаси, қачонки танлов савдолари предмета ҳаридининг умумий 50 минг АҚШ долларидан юқори суммани ташкил этган ҳолларда;

- конкурс комиссиясининг қурилиш ишлари билан боғлиқ иш ва хизматларнинг пудратчи қурилиш (лойихачи) ташкилотини ва бошқа бажарувчиларини танлаб олиш бўйича йиғилиш баённомаси нухаси, қачонки танлов савдолари предмет ҳаридининг умумий қиймати 50 минг АҚШ долларигача суммани ташкил этган долларда улар ҳарид қилинадиган товар, ишлар ва хизматларнинг тавсифи, миқдори, бажариш муддатлари ва товарни етказиб бериш пунктда кўрсатилган ҳолдаги таклифларни талабгорларга юбориш ёки маҳсулот етказиб берувчи ёки пудратчи томонидан эълон қилинган баҳо ва тавсифларни таққослаш йўли билан эркин савдода амалга оширилиши мумкин;

- буюртмачининг пудрат қурилиш (лойиха) ишлари учун ўтказилган танлов савдолари натижалари бўйича ҳисоботининг Ўзбекистон Республикаси Давархитектқурилиш билан келишилган нусхаси;
- пудратчи қурилиш ташкилотининг қурилиш хавфини суғурталаш бўйича шартномасининг буюртмачи раҳбари ва бош ҳисобчиси томонидан имзоланган нусхаси;
- Давлатқурилишназорат инспекциясининг қурилиш-монтаж ишларини бажаришга рухсатномасининг буюртмачи раҳбари ва бош ҳисобчиси томонидан имзоланган нусхаси;
- белгиланган тартибда тасдиқланган қурилишларнинг манзилли рўйхати (лойиха-тадқиқот ишларининг манзилли рўйхати) ва қурилишларнинг титулли рўйхатлари нусхалари, шунингдек, белгиланган тартибда тасдиқланган ва конкурс савдоларининг ўтказилиши бўйича қурилишларнинг аниқланган манзилли ва титулли рўйхатлари нусхалари;
- давлат экология экспертизаси хулосаси нусхаси (зарур бўлганда).

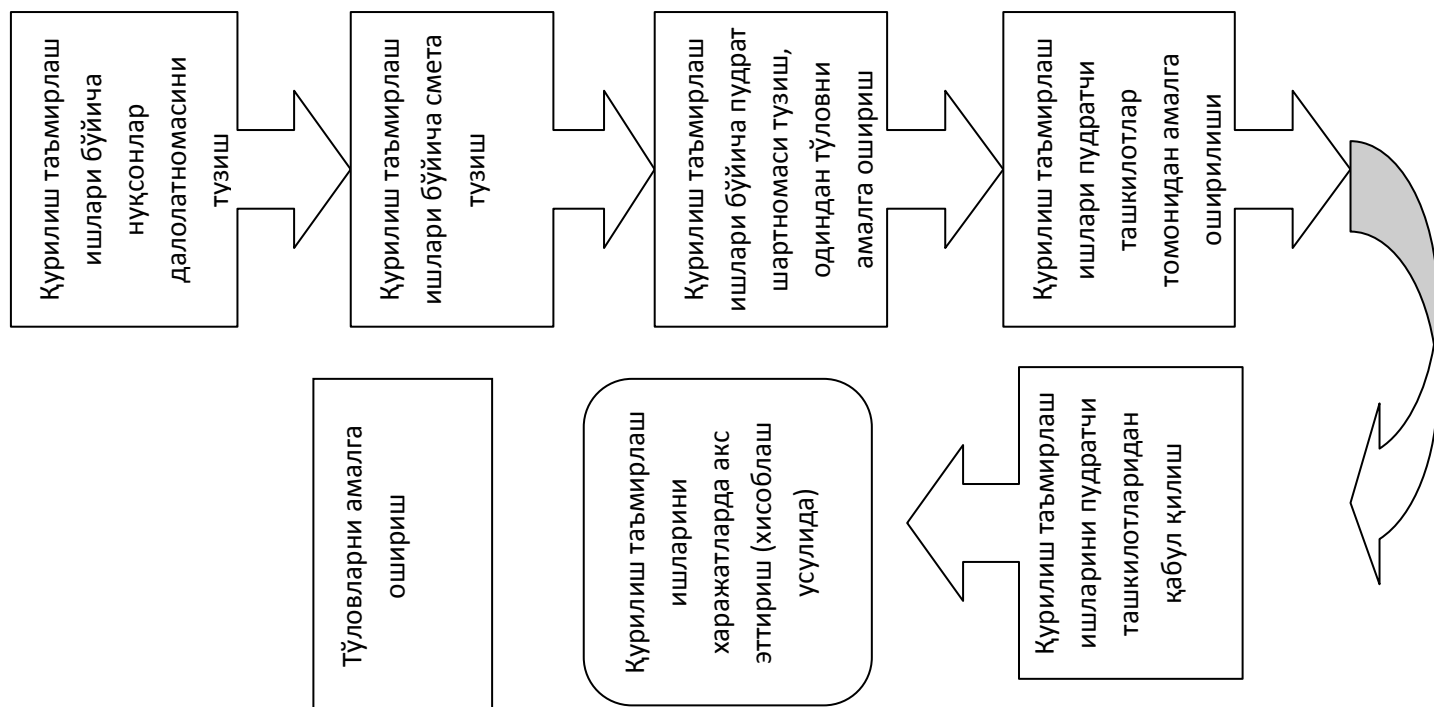
Пудрат усулида таъмирлаш ишлари деганда буюртмачи томонидан таъмирлаш ишларини алоҳида қурилиш таъмирлаш ишларини амалга оширувчи ташкилотларни жалб этган ҳолда амалга ошириш тушунилади.

Пудратчи ташкилотлар билан бюджет ташкилотлари ўртасида таъмирлаш ишларини амалга ошириш бўйича шартнома расмийлаштирилади. Шартномани расмийлаштириш ва тўловларни амалга оширишини юқорида қайд этиб ўтдик. Шартнома баҳоси пудрат ташкилоти пудрат шартномасига кўра объектда бажарадиган ишларнинг қийматидир. Шартнома баҳоси объектдаги бутун қурилиш таъмирлаш ишлари давомида ўзгартирилиши мумкин эмас.

Пудрат усулида таъмирлаш ишларини амалга ошириш ва улар бўйича харажатларни шакллантириш босқичлари қуйидагилардан иборат (2.2.2-чизма)

1. Қурилиш таъмирлаш ишлари бўйича нуқсонлар далолатномасини тузиш;

2. Қурилиш таъмирлаш ишлари бўйича смета тузиш;
3. Қурилиш таъмирлаш ишлари бўйича пудрат шартномаси тузиш, одиндан тўловни амалга ошириш;
4. Қурилиш таъмирлаш ишлари пудратчи ташкилотлар томонидан амалга оширилиши;
5. Қурилиш таъмирлаш ишларини пудратчи ташкилотларидан қабул қилиш;
6. Қурилиш таъмирлаш ишларини харажатларда акс эттириш (хисоблаш усулида).
7. Тўловларни амалга ошириш.

2.2.2-чизма. Бюджет ташкилотларида пудрат усулида қурилиш – тамирлаш ишларини амалга оширилиши босқичлари⁵.

Пудрат усулида амалга ошириладиган таъмирлаш ишларини амалга оширишда қуйидаги бирламчи бухгалтерия хужжатлари расмийлаштирилади:

⁵ Мехмонов С.У. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. Тошкент 2012 й.

- Бажарилган ишлар қиймати бўйича счёт фактура маълумотнома (харажатлар бўйича)
- Бажарилган ишларни топшириш қабул қилиш далолатномаси;
- Тўловларни амалга оширганлик бўйича тўлов топшириқномаси;
- Бухгалтерия маълумотномалар.

Юқорида келтирилган дастлабки бухгалтерия хужжатларига асосан йиғма қайдномалар ҳамда 6-мемориал ордер – турли ташкилот ва муассасалар билан олиб бориладиган ҳисоб китоблар бўйича жамланма қайднома 408-сон шакл расмийлаштирилади. 6-мемориал ордер – турли ташкилот ва муассасалар билан олиб бориладиган ҳисоб китоблар бўйича жамланма қайднома 408-сон шаклга асосан Бош журнал китоби ва тегишли ҳисобот шакллари расмийлаштирилади.

Бюджет ташкилотлари ва маҳсулот етказиб берувчилар билан бюджет маблағлари ҳисобига тузилган шартномалар фақат уларнинг ғазначилик бўлинмаларида мажбурий рўйхатга олинганидан сўнг кучга киради.

- Бюджет ташкилотлари маҳсулот етказиб берувчилар билан шартномалар тузишда ва уларни ғазначилик бўлинмаларига рўйхатга олиш учун тақдим қилишда қуйидаги талабларга амал қилишлари лозим:

- шартномалар маҳсулот етказиб берувчи ва буюртмачи (бюджетдан маблағ олувчилар) томонидан имзо қўйиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар томонидан имзоланади ва икки томоннинг муҳрлари билан тасдиқланади;
- буюртмачи (бюджет ташкилотлари)нинг реквизитларида, шунингдек, буюртмачи (бюджет ташкилотлари)нинг харажатлари тўлови амалга ошириладиган тегишли ғазна ҳисобварағи ҳам кўрсатилади.

Шартномани рўйхатга олиш учун бюджет ташкилоти ғазначилик бўлинмасига шартноманинг икки асл нусхасини ва битта кўчирма

нусхасини тақдим қилади. Шартномаларга тўловлар жадвали илова қилиниши ҳамда унга риоя қилиш шарт.

Бюджет ташкилоти шартномаларни ғазначилик бўлинмаларига рўйхатга олиш учун улар тузилгандан сўнг 20 иш куни мобайнида, бироқ жорий молия йилининг 25 декабридан кечикмасдан тақдим этишлари лозим. Бюджет ташкилоти томонидан шартномалар тузиш, 20 иш куни ўтгандан сўнг тақдим қилинган долларда, шартнома бюджетдан маблағ олувчига ғазначилик бўлинмасида рўйхатга олинмасдан қайтарилади.

Ғазначилик бўлинмалари шартномаларни масъул ходим томонидан шартноманинг биринчи ва иккинчи асл нусхалари ва кўчирма нусхасининг барча варақларига «Рўйхатга олинган» штампини қўйиш ва рўйхатга олинган рақами ва санаси кўрсатилиб, уларни ғазначилик бўлинмасининг ваколатли шахси имзоси ва ғазначилик бўлинмасининг мухри билан тасдиқлаш орқали рўйхатга олади. Рўйхатга олингандан сўнг, шартноманинг икки асл нусхаси бюджет ташкилотига қайтарилади, рўйхатга олинган шартноманинг кўчирма нусхаси ғазначилик бўлинмасида ҳисобга олиш ва сақлаш учун қолдирилади. Рўйхатга олинган шартномага асосан тўлов топшириқномаси асосида тўловлар амалга оширилади.

Мол етказиб берувчилар билан етказиб берилган моддий ва номоддий қийматликлар, шунингдек, капитал қўйилмалар ҳисобига ҳарид қилинадиган қурилиш материаллари, конструкциялар ва деталлар, ўрнатиш учун жихозлар, етказиб берилган бошқа товар - моддий қийматликлар қиймати ва шу кабилар, пудратчилар билан уларга қурилиш ва монтаж учун берилган конструкциялар ва деталлар, бажарилган қурилиш-монтаж ишлари учун ҳисоб- китоблар бухгалтерия ҳисобида 150 «Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» субсчётида олиб борилади.

Бюджет ташкилоти ишчи счётлар режасини тасдиқлаётганда 15 «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» счётининг тегишли

субсчётларини маблағлар манбаалари бўйича алоҳида шакллантириб олиши мумкин. Масалан 150/1 «Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар (бюджет маблағи ҳисобидан)», 150/2 «Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар (ривожлантириш жамғармаси маблағи ҳисобидан)» ва ҳоказо.

Ушбу субсчётлар бўйича аналитик ҳисоб бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар бўйича ҳисоб-китобларни алоҳида ажратган ҳолда 292-сон шаклдаги жорий ҳисоблар ва ҳисоб-китоблар дафтари (карточкаси)да, 285-сон шаклдаги айланма қайдномада ва бошқа тегишли ҳисоб регистрларида юритилади.

Бюджет ташкилотлари етказиб бериладиган маҳсулот (иш ва хизматлар) бўйича мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан тузилган шартномага мувофиқ ҳисоблашувларни амалга оширади.

Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар бухгалтерия ўтказмаларида қуйидагича акс эттирилади.

2.1.1-жадвал.

Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар бухгалтерия ўтказмаларида акс эттириш⁶

№	Муомалалар мазмуни	Дт	Кт	Асос бўлувчи ҳужжат
1	Етказиб берилган қурилиш материаллари, конструкциялар ва деталлар, бошқа товар-моддий қийматликлар учун тўланган маблағлар суммасига	150	232, 11-счётнинг тегишли субсчётлари	Шаҳсий ҳисобварақлардан кўчирма
2	Мол етказиб берувчилардан омборга келиб тушган материаллар суммасига	16 – счётнинг тегишли субсчётлари	150	Юк ҳати

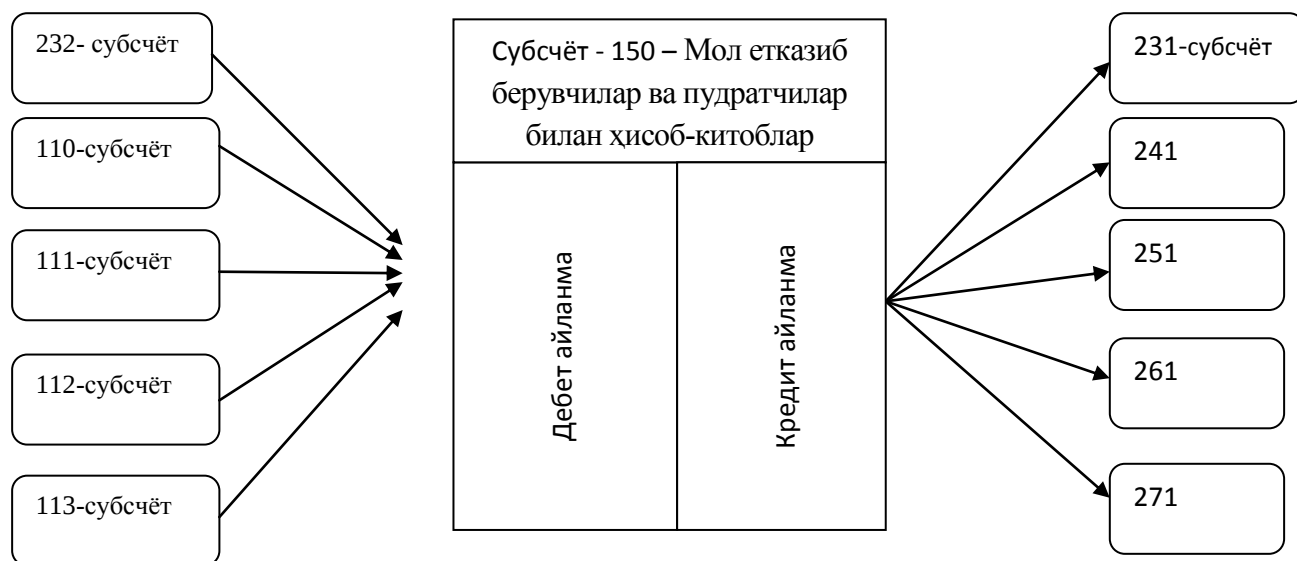
⁶ Мехмонов С.У. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. Тошкент 2012 й

3	Ташкилотлар томонида кўрсатилган иш ва хизматлар суммасига	231,241, 251, 261, 271	150	Бажарилган ишларни топшириш-қабул қилиш далолатномаси
4	Пудратчиларнинг бажарган қурилиш-монтаж ишлари суммасига	071	150	Бажарилган ишларни топшириш-қабул қилиш далолатномаси
5	Пудратчига қурилиш-монтаж ишлари учун берилган конструкция ва деталлар суммасига	150	060	Юк ҳати

Юқоридаги жадвалда келтирилган бухгалтерия ёзувларини куйидагича схематик акс эттириш мумкин.

Кредит айланма

Дебет айланма

2.2.3-чизма. Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китобларни бухгалтерия ёзувларида акс эттиришнинг схематик кўриниши ⁷

Қонунчиликка мувофиқ бюджет ташкилотлари фаолият турига

⁷ Иктисодий адабиётлардан фойдаланган ҳолда муаллиф томонидан тузилган.

мос маҳсулот (иш ва хизматлар) ишлаб чиқариш, сотиш ҳуқуқига эга. Бунда ташкилотлар томонидан бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар ва ишлаб чиқарган маҳсулотларини (иш, хизматларини) сотиш жараёнида харидорлар ва буюртмачи ташкилотлар билан ҳисоб-китоблар амалга оширилади. Харидорлар ва буюртмачи ташкилотлар билан ҳисоб-китоблар шартнома асосида амалга оширилади. Бухгалтерия ҳисобида харидор ва буюртмачилар билан ҳисоблашувлар 152 “Харидор ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар” субсчётда юритилади. Бу субсчётнинг дебет томонида бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар харидор ва буюртмачилар томонидан қабул қилиниб олиши (тегишли тасдиқловчи ҳужжатларга асосан) ҳамда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар харидорлар ва буюртмачиларга юклаб жўнатилиши акс эттирилади. Кредит томонида харидор ва буюртмачилардан ўзаро тузилган шартномада белгиланган тўловлар келиб тушганда акс эттирилади.

Харидор ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар бухгалтерия ўтказмаларида қуйидагича акс эттирилади.

2.1.2-жадвал.

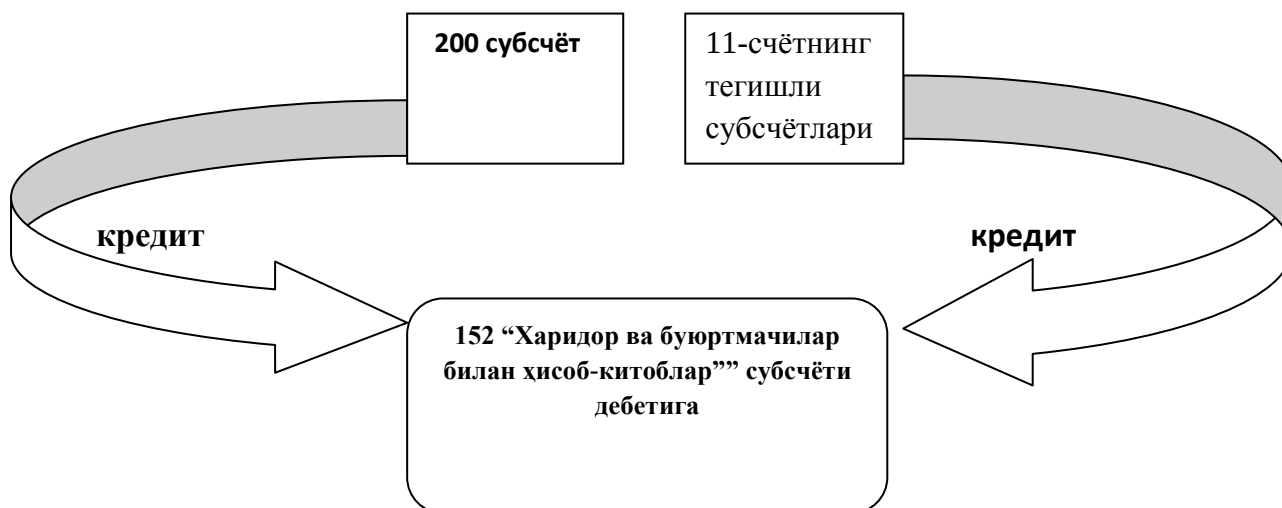
Харидор ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар бухгалтерия ўтказмаларида акс эттириш⁸.

№	Муомалалар мазмуни	Дт	Кт	Асос бўлувчи ҳужжат
1	Харидор ва буюртмачилардан ўзаро тузилган шартномада белгиланган тўловлар келиб тушганда	11-счётнинг тегишли субсчётлари	152	Шахсий ҳисобварақлардан кўчирма
2	Бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар харидор ва буюртмачилар томонидан қабул қилиниб олинганда (тегишли тасдиқловчи ҳужжатларга асосан) ҳамда ишлаб			Юк хати

⁸ Мехмонов С.У. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. Тошкент 2012 й

	чиқарилган маҳсулотлар харидорлар ва буюртмачиларга юклаб жўнатилганда	152	200	
--	--	-----	-----	--

Харидор ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар бухгалтерия ўтказмаларида акс эттиришни схематик қуйидагича акс эттириш мумкин.

2.2.4– расм. Харидор ва буюртмачилар билан ҳисоб-китобларга оид бухгалтерия ўтказмаларини схематик кўриниши⁹.

Аналитик ҳисоб ҳар бир харидор ва буюртмачилар бўйича алоҳида ҳолда юритилади.

Бюджет ташкилотлари иш берувчининг фуқоролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш ва бошқа суғурта турлари бўйича суғурта ташкилотлари билан ҳисоблашувларни амалга оширади. Суғурта турлари бўйича ҳисоблашувлар қонунчиликда белгиланган тартибда тузилган шартномалар асосида амалга оширилади. Бухгалтерия ҳисобида суғурта бўйича тўловларга доир ҳисоб-китоблар, жумладан, иш берувчининг фуқоролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш бўйича ҳисоблашувлар 154 “Суғурта бўйича тўловлар” субсчётида юритилади. Бу субсчётнинг кредит томонида ташкилотлар томонидан мажбурий суғурта

⁹ Муаллиф томонидан тузилган.

қилиш шартномаси бўйича суғурта мукофоти суммаси ҳамда суғурта мажбуриятлари билан боғлиқ бошқа мажбуриятларни ҳисобланиши, дебет томонидан эса, ҳисобланган мажбурий суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта мукофоти суммаларини, шунингдек бошқа суғурта мажбуриятларининг тўланиши (бажарилиши), суғурта қопламаси суммаси акс эттирилади. Суғурта бўйича тўловлар бухгалтерия ўтказмаларида қуйидагича акс эттирилади.

2.1.3-жадвал.

Суғурта бўйича тўловлар бухгалтерия ўтказмаларида акс эттириш¹⁰

№	Муомалалар мазмуни	Дт	Кт	Асос бўлувчи хужжат
1	Ташкилотлар томонидан мажбурий суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта мукофоти суммаси ҳамда суғурта мажбуриятлари билан боғлиқ бошқа мажбуриятларни ҳисобланиши	231, 241, 251, 261 ёки 271 субсчётларнинг тегишлиси	154	Бухгалтерия маълумотномаси
2	Ҳисобланган мажбурий суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта мукофоти суммаларини, шунингдек бошқа суғурта мажбуриятларининг тўланиши	154	232 ёки 11 – счётнинг тегишли субсчётлари	Шахсий ҳисобварақ-дан кўчирма
3	Суғурта шартномасига асосан ходимга ҳисобланган суғурта қопламаси суммасига	154	179	Бухгалтерия маълумотномаси
4	Суғурта шартномасига асосан ходимга ҳисобланган суғурта қопламаси суммаси ташкилотга ўтказиб берилганда	119	154	Шахсий ҳисобварақ-дан кўчирма
5	Ходимга ҳисобланган суғурта қопламаси суммаси кассага кирим	120	119	Шахсий ҳисобварақдан кўчирма, касса

¹⁰ Мехмонов С.У. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. Тошкент 2012 й

	қилинганда			кирим ордери
6	Ходимга ҳисобланган суғурта копламаси суммаси кассадан тўлаб берилганда	179	120	Касса чиқим ордери

Ташкилотнинг ихтиёрига вақтинчалик тушган ва маълум шартлар бажарилгандан кейин қайтарилиши лозим бўлган суммалар ҳисоби бухгалтерия ҳисобида алоҳида акс эттирилади. Бу муомалалар асосан суд, прокуратура, ички ишлар органларида содир бўлади. Яъни жиноят ишлари бўйича дастлабки суриштирув жараёнида олинган маблағларни бунга мисол қилиб айтиш мумкин. Бюджет ташкилотларида ихтиёрига вақтинчалик тушган ва маълум шартлар бажарилгандан кейин қайтарилиши лозим бўлган маблағлар бухгалтерия ҳисобида 155 “Бюджет ташкилотининг ихтиёрида вақтинча бўладиган маблағлар бўйича ҳисоб-китоблар” субсчётида юритилади. Бу счётнинг кредит томонида ташкилотнинг ихтиёрига вақтинчалик тушган суммалар, дебет томонида бу суммаларни қайтарилиши, ҳисобдан чиқарилиши акс эттирилади.

Бюджет ташкилотининг ихтиёрида вақтинча бўладиган маблағлар бўйича ҳисоб-китоблар бухгалтерия ўтказмаларида қуйидагича акс эттирилади.

2.1.4-жадвал.

Бюджет ташкилотининг ихтиёрида вақтинча бўладиган маблағлар бўйича ҳисоб-китобларни бухгалтерия ўтказмаларида акс эттириш¹¹.

№	Муомалалар мазмуни	Дт	Кт	Асос бўлувчи хужжат
1	Прокуратура органлари томонидан дастлабки суриштирув жараёнида олинган маблағлар суммасига	114	155	Шахсий ҳисобварақдан кўчирма
2	Прокуратура органлари томонидан дастлабки суриштирув жараёнида олинган	155	114	Шахсий ҳисобварақдан

¹¹ Мехмонов С.У. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. Тошкент 2012 й

	маблағлар қайтарилиши			кўчирма
--	-----------------------	--	--	---------

Бюджет ташкилотининг вақтинча ихтиёрида бўладиган маблағлар суммалар аналитик ҳисоби ҳар бир олувчи бўйича 292-сон шаклдаги жорий ҳисоблар ва ҳисоб-китоблар дафтарида (карточкаси)да олиб борилади.

Болаларни мактабгача таълим муассасаларида (болалар боғчалари ва яслиларда) сақланганлиги, болаларни мусиқа ва санъат мактабларида ўқитилганлиги, тарбияланувчиларни мактаб-интернатларда ва бошқа таълим муассасаларида сақланганлиги учун ота-оналар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар, иш жойида овқат билан таъминланганлиги учун ходимлар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар ва бошқа шу кабилар бўйича тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар амалга оширилади.

Болаларни мактабгача таълим муассасаларида сақланганлиги учун ота-оналар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар бўйича пул ҳисоблаб ёзиш болаларнинг боғчага келиши ҳисоби олиб бориладиган 305-сон шаклдаги болаларнинг давомат ҳисоби бўйича табель асосида ҳақиқий катнаган кунларига мувофиқ амалга оширилади. Тўловлар бевосита мактабгача таълим муассасаларига тўланганда ота-оналарга тўланганлик ҳақидаги квитанциялар берилади. Вакил қилинган кишилардан қабул қилинган суммалар уч кунлик муддат ичида ташкилотнинг ҳисобварағига кирим қилиниши керак. Мактабгача таълим муассасалари, мактаб-интернатлари ва бошқа таълим муассасалаида болалар таъминотига ҳақ тўлаш тартиби ва тўлов миқдорлари қонунчиликка мувофиқ тартибга солинади.

Бухгалтерия ҳисобида тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар 156 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар” субсчётида юритилади. Бу субсчётнинг дебет томонида тўловларнинг

махсус турлари бўйича ҳисобланган сумма, кредит томонида ушбу маблағларни келиб тушиши акс эттирилади.

**Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар
бухгалтерия ўтказмаларида қуйидагича акс эттирилади.**

2.1.5-жадвал.

**Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китобларни
бухгалтерия ўтказмаларида акс эттириш¹²**

№	Муомалалар мазмуни	Дт	Кт	Асос бўлувчи хужжат
1	Болаларни мактабгача таълим муассасаларида (болалар боғчалари ва яслиларда) сақланганлиги, учун ота-оналар тўлаши керак бўлган маблағлар суммасига	156	242	305-сон шаклдаги болаларнинг давомат ҳисоби бўйича табел Бухгалтерия маълумотнома лари
2	Болаларни мактабгача таълим муассасаларида (болалар боғчалари ва яслиларда) сақланганлиги, учун ота-оналардан келиб тушган маблағлар суммасига	110	156	Шахсий ҳисобварақдан кўчирма
3	Болалар мактабгача таълим муассасасидан чиқариб олинган тақдирда олдиндан тўланган сумма ота-оналарга уларнинг аризасига асосан қайтарилганда (бир вақтни ўзида сумма қизил ёзувда Дт 156, Кт242 ёзуви берилади.)	156	110, 120	Шахсий ҳисобварақдан кўчирма, касса чиқим ордери

Болалар мактабгача таълим муассасасидан чиқариб олинган тақдирда олдиндан тўланган сумма ота-оналарга уларнинг аризасига мувофиқ мактабгача таълим муассасаси раҳбарининг кўрсатмасига биноан

¹² Мехмонов С.У. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. Тошкент 2012 й

қайтарилади. Ариза мактабгача таълим муассасаси бухгалтериясига раҳбарнинг кўрсатмаси ва болаларнинг боғчага қатнашини ҳисоби олиб бориладиган навбатдаги табел билан биргаликда топширилади.

Қайтариладиган сумма касса орқали берилади ёки почта орқали жўнатилади, шунингдек нақд пулсиз ҳисоб-китоблар йўли билан ҳам қайтарилиши мумкин. Болаларни сақлаш юзасидан олиб бориладиган ҳисоб-китобларнинг аналитик ҳисоби 327-сон шаклдаги таълим муассасаларида болаларни сақланганлиги учун уларнинг ота-оналари билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар қайдномасида юритилади. 327-сон шаклдаги қайднома асосида 406-сон шаклдаги (15-мемориал ордер) болаларни сақлаганлик учун ота-оналар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар бўйича жамланма қайднома тузилади.

Тарбияланувчиларни мактаб-интернатларда сақланганлиги учун ота-оналар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар бўйича келиб тушган тўловлар суммасига 156 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар” субсчёт кредитланади, 110 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблардан тушган маблағлар” субсчёт ёки 120 “Миллий валютадаги нақд пул маблағлари” субсчёт дебетланади. Тарбияланувчиларнинг мактаб-интернатда ҳақиқий бўлган кунлари учун ҳисобланган тўлов суммасига 156 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар” субсчёт дебетланади ва 242 “Таълим муассасаларида ҳисобланган ота-оналарнинг маблағлари” субсчёт кредитланади.

Ота-оналар билан олиб бориладиган ҳисоб-китобларнинг аналитик ҳисоби ҳар бир тарбияланувчи бўйича алоҳида ҳолда 327-сон шаклдаги таълим муассасаларида болалар сақланганлиги учун уларнинг ота-оналари билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар қайдномасида юритилади.

Болаларни мактаблар қошидаги интернатларда овқатланганлиги учун ота-оналар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар бўйича ҳисоблаб ёзилган тўлов суммасига 156 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-

китоблар” субсчёт дебетланади ва 242 “Таълим муассасаларида ҳисобланган ота-оналарнинг маблағлари” субсчёт кредитланади. Келиб тушган тўловлар суммасига 156 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар” субсчёт кредитланади ва 120 “Миллий валютадаги нақд пул маблағлари”, 110 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблардан тушган маблағлар” ёки 061 “Озиқ-овқат маҳсулотлари” (тўлов ўрнига озиқ-овқат берилганда) субсчётлар дебетланади.

Ота-оналар билан олиб бориладиган ҳисоб-китобларнинг аналитик ҳисоби 327-сон шаклдаги таълим муассасаларида болалар сақланганлиги учун уларнинг ота-оналари билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар қайдномасида юритилади.

Болаларни болалар мусиқа ва санъат мактабларда, шунингдек бошқа таълим муассасаларида ўқитганлик учун ҳисобланган тўлов суммаларига 156 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар” субсчёт дебетланади ва 242 “Таълим муассасаларида ҳисобланган ота-оналарнинг маблағлари” субсчёт кредитланади. Келиб тушган суммаларга тегишли пул маблағларини ҳисобга олувчи субсчётлар дебетланади ва 156 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар” субсчёт кредитланади.

Аналитик ҳисоб ҳар бир бадал тўловчи ота-оналар бўйича алоҳида ҳолда юритилади.

Ходимлар билан уларнинг иш жойларидан овқатланиш учун олиб бориладиган ҳисоб-китобларда қонунчиликка кўра касалхоналар, мактабгача таълим муассасалари, ногиронлар, шунингдек қариялар уйлари ва бошқа ташкилотлар жойлашган ерда умумий овқатланиш корхоналари бўлмаган ҳолларда уларнинг ходимларига тўлов ҳисобига овқатланиш рухсат этилган бўлиб, ана шу ташкилотларнинг ходимлари билан овқатланганлик учун ҳисоб-китоб олиб борилади.

Ходимлар билан улар олган овқатлар учун ҳисоб-китоб юритганда

156 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар” субсчётнинг дебетига сарф қилинган озиқ-овқат маҳсулотларининг қиймати ёзилади, бунда, 061 “Озиқ-овқат маҳсулотлари” субсчёт кредитланади.

Кредитига эса, ходимлардан овқат учун олинган суммалар, шунингдек олдиндан тўланган аванс суммалари ёзиб борилади, бунда тегишли пул маблағларини ҳисобга олувчи субсчётлар (120 “Миллий валютадаги нақд пул маблағлари” ёки 110 “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблардан тушган маблағлар” субсчётлар) дебетланади.

Овқатланиш учун олиб бориладиган ҳисоб-китобларнинг ҳисоби 285-сон шаклдаги айланма қайдномада юритилади. Бу қайдномада ходимларнинг фамилияси ва исми кўрсатилади.

Штатда турмаган таркибга шартнома бўйича бажарган ишлари ва чиқимлари учун, телевизор ва радио-эшиттиришларда бир марта чиқиш учун қилинган буюртмаларга бериладиган қалам ҳақи суммалари бўйича ҳисоб-китоблар, шунингдек уйда ногирон болаларни ўқитадиган педагогларга тўланадиган компенсация тўловлари ва бошқа барча дебиторлар ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар бухгалтерия ҳисобида 159 “Бошқа дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар” субсчётида юритилади. Бу субсчётнинг кредит томонида кредиторлик мажбуриятлар, дебет томонида кредиторлик мажбуриятларни тўланиши ёки дебиторлик мажбуриятлар акс эттирилади.

Бошқа дебиторлар ва кредиторлар билан олиб бориладиган ҳисоб-китобларнинг аналитик ҳисоби 408-сон шаклдаги (6-сон мемориал ордер) жамланма қайдномасида, шунингдек 292-сон шаклдаги жорий ҳисоблар ва ҳисоб-китоблар дафтарида (карточкасида) олиб борилади.

Бошқа дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар бухгалтерия ўтказмаларида қуйидагича акс эттирилади.

2.1.6-жадвал.

**Бошқа дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китобларни
бухгалтерия ўтказмаларида акс эттириш¹³**

№	Муомалалар мазмуни	Дт	Кт	Асос бўлувчи хужжат
1	Штатда турмаган таркибга шартнома бўйича бажарган ишлари учун тўлов ҳисобланганда	241,251,261, 271	159	Бажарилган ишларни топшириш-қабул қилиш далолатномаси
2	Штатда турмаган таркибга шартнома бўйича бажарган ишлари учун тўлов ҳисобланганда	159	11-счётнинг тегишли субсчётлари	Шахсий ҳисобварақдан кўчирма

Битирув малакавий иши объекти бўлган 469-мактабгача таълим муассасасида 2013 йил 1 январ ҳолатига дебитор ва кредиторлар мажбуриятлар ҳолати ўрганилганда қуйидагича бўлганлигини гувоҳи бўлдик (2.1.6-жадвал).

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики 469-мактабгача таълим муассасасида 2013 йил 1 январ ҳолатига дебиторлик қарзлар ҳажми 7054,3 минг сўмни ташкил этган. Шундан электроэнергия бўйича қарздорлик 157.5 минг сўмни ёки жамига нисбатан 2 фоизни, газ 283 минг сўмни ёки жамига нисбатан 4 фоизни, Иссиқ сув ва иссиқлик энергияси минг сўмни ёки жамига нисбатан 82 фоизни, Совуқ сув ва оқава 627.2 минг сўмни ёки 9 фоизни, Чиқиндиларни тозалаш 210,6 минг сўмни ёки 3 фоизни, Телефон ва почта хизмати 4.3 минг сўмни ташкил қилган.

Кредиторлик мажбурият 19817,3 минг сўмни ташкил қилгани ҳолда бу асосан озиқ овқат захиралари ҳисобига тўғри келган.

¹³ Мехмонов С.У. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. Тошкент 2012 й

2013 йил 1 апрел ҳолтига дебиторлик қарзлар 5354.6 минг сўмни ташкил этган бўлса кредиторлик мажбурият 12586 минг сўмни ташкил қилган.

2.1.6-жадвал.

469-мактабгача таълим муассасасида дебитор ва кредиторлар мажбуриятлар бўйича маълумот (2013 йил 1 январ ҳолатига)

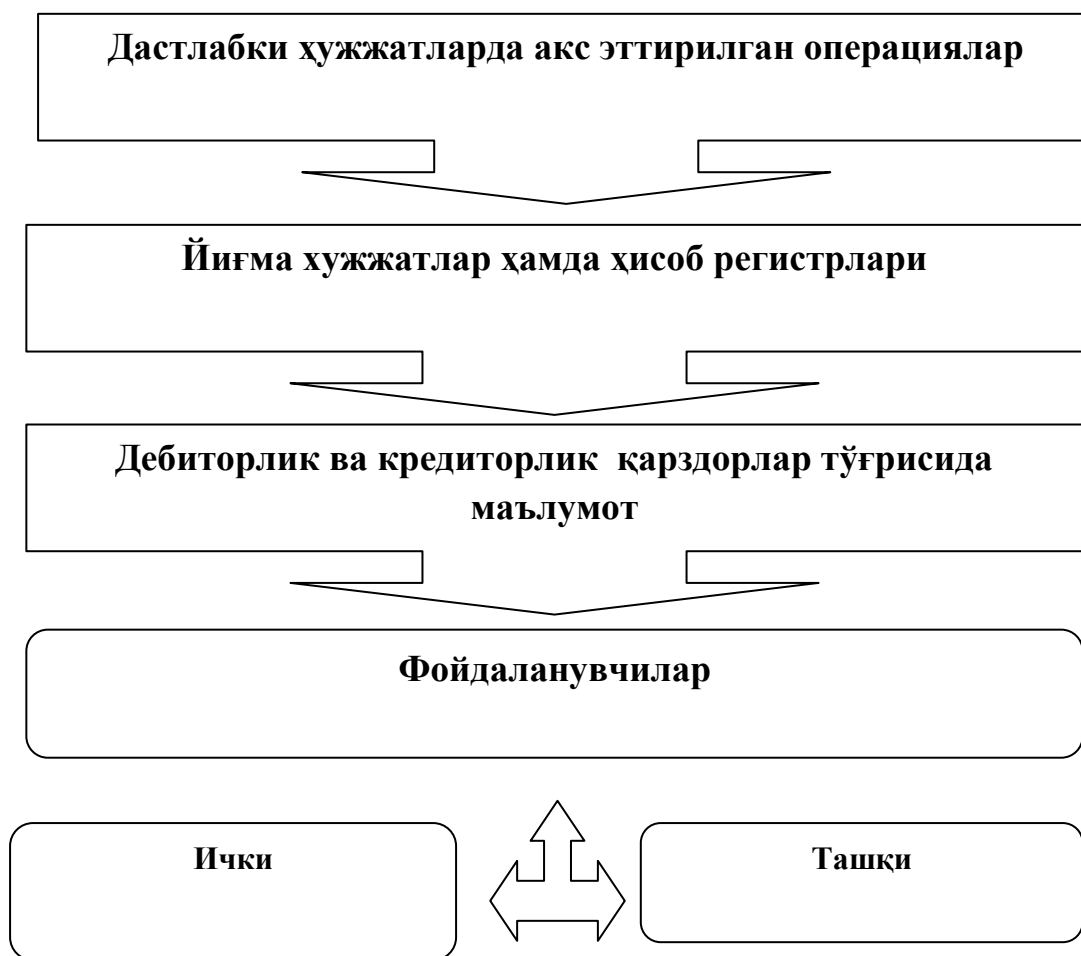
Минг сўмда

№	Кўрсаткичлар номи		
		минг сўм	фоизда
ДЕБИТОРЛАР			
1	Электроэнергия	157,5	2
2	Газ	283	4
3	Иссиқ сув ва иссиқлик энергияси	5771,7	82
4	Совуқ сув ва оқава	627,2	9
5	Чиқиндиларни тозалаш	210,6	3
6	Телефон ва почта хизмати	4,3	0
	ЖАМИ	7054,3	100
КРЕДИТОРЛАР			
	Электроэнергия		
	Газ		
	Иссиқ сув ва иссиқлик энергияси		
	Совуқ сув ва оқава		
	Чиқиндиларни тозалаш		
	Телефон ва почта хизмати		
	Озиқ овқат захиралари	19817,3	100
		19817,3	100

- Муассаса ҳисобот маълумоти асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

Хулоса қилиб айтганда бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисоби бухгалтерия ҳужжатлари ҳамда ҳисоб регистрларида белгиланган тартибда акс эттирилади ва ахборотлар ҳисоботларда шакллантирилади.

Юқорида билдирилган фикрларни умумлаштириб айтганда бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритиш орқали дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар бўйича ахборотлар шакллантирилади.

2.1.3-чизма. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик қарздорлик ҳақида маълумотларни шаклланиши ва ҳаракатининг умумий кўриниши¹⁴.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки бюджетнинг ғазна ижроси бухгалтерия ҳисоби маълумотлари яъни ҳисоботлари асосида бюджет ижросини ташкил этиш бўйича қарорлар қабул қилиш имконияти яратилади.

¹⁴ Адабиётлардан фойдаланган ҳолда муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

2.2 Бюджет ташкилотларида ҳисоботлар ва уларда дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятларни акс эттириш

Бюджет ташкилотларда бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар ижроси бўйича ойлик, чораклик ва йиллик молиявий ҳисоботларни тузиш ва тақдим қилиш Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан ўрнатилади¹⁵.

Йиллик молиявий ҳисоботлар ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 январ ҳолатига тузилади. Чораклик молиявий ҳисоботлар ҳисобот йилининг 1 апрел, 1 июл ва 1 октябр ҳолатига, ойлик молиявий ҳисоботлар ҳисобот ойдан кейинги ойнинг биринчи санаси ҳолатига тузилади.

Ташкилотлар сет, штат ва контингентлар режаларини бажарилиши тўғрисидаги ҳисоботларни Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан тасдиқланган шаклларга мувофиқ тузиб топширадилар. Амалдаги қонунчиликка мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишилмаган ҳолда молиявий ҳисоботлар шаклларига ўзгартиришлар киритишга йўл қўйилмайди.

Бюджет ташкилотлари томонидан топшириладиган йиллик молиявий ҳисоботлар таркибига қуйидагилар киради:

Баланс (1-шакл);

Харажатлар сметасининг ижроси ҳақида ҳисобот (2-шакл);

Дебиторлик ва кредиторлик қарзлар тўғрисида маълумот;

Бюджет ташкилотини ривожлантириш жамғармаси бўйича пул маблағлари ҳаракати тўғрисида ҳисобот;

Тиббиёт муассасаларини моддий рағбатлантириш ва ривожлантириш жамғармаси бўйича пул маблағлари ҳаракати тўғрисида ҳисобот;

¹⁵ “Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетидан маблағ билан таъминланадиган ташкилотларнинг даврий молиявий ҳисоботларини тузиш, тасдиқлаш ҳамда тақдим қилиш бўйича қоидалар” Ўз.Р АВ. томонидан 2011 йил 27 сентябрда № 2270-сон билан рўйхатдан ўтган

Таълим муассасаларида ўқитишнинг тўлов-контракт шаклидан тушган маблағлар ҳаракати тўғрисида ҳисобот;

Бошқа бюджетдан ташқари маблағлар ҳаракати бўйича ҳисобот;

Жорий йилнинг молиявий натижалари тўғрисида ҳисобот;

Номолиявий активларнинг ҳаракати тўғрисида ҳисобот.

Агарда, ташкилотлар қонунчиликка мувофиқ ҳисобот даврида маҳсулот (иш, хизмат)лар ишлаб чиқариш ва сотиш фаолиятларини амалга оширса, у ҳолда ушбу фаолиятлари бўйича белгиланган тартибда ва муддатларда молия органларига 2-шакл – “Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот”ни тақдим қиладилар.

Ташкилотлар томонидан топшириладиган чораклик молиявий ҳисоботлар таркибига қуйидагилар киради:

Баланс (1-шакл);

Харажатлар сметасининг ижроси ҳақида ҳисобот (2-шакл);

Дебиторлик ва кредиторлик қарзлар тўғрисида маълумот;

Бюджет ташкилотини ривожлантириш жамғармаси бўйича пул маблағлари ҳаракати тўғрисида ҳисобот;

Тиббиёт муассасаларини моддий рағбатлантириш ва ривожлантириш жамғармаси бўйича пул маблағлари ҳаракати тўғрисида ҳисобот;

Таълим муассасаларида ўқитишнинг тўлов-контракт шаклидан тушган маблағлар ҳаракати тўғрисида ҳисобот;

Бошқа бюджетдан ташқари маблағлар ҳаракати бўйича ҳисобот.

Йиллик ва чораклик молиявий ҳисоботларга тушунтириш хати илова қилинади. Ушбу тушунтириш хатида бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар ижроси жараёнида вужудга келган асосий омиллар, жумладан, бюджетдан ажратилган маблағларни иқтисод қилинишининг сабаблари (таҳлиллари) (агарда иқтисод қилинган бўлса), дебиторлик ва кредиторлик қарзларнинг вужудга келиш сабаблари ва даври, агарда муддати ўтган қарздорликка йўл қўйилган бўлса, ундириш бўйича қўрилган чоралар,

қонунчиликка мувофиқ ташкилотларга солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича берилган имтиёзлар натижасида бўшаб қолган маблағлар ва уларнинг сарфланиши, шунингдек, ташкилот томонидан ҳисобот даврида қилинган ва сарфланган қоғоз тўғрисидаги маълумотлар, ўғирлик ва қамоматлар тўғрисидаги маълумотлар ва молиявий ҳисоботлар билан боғлиқ бўлган бошқа тушунтиришлар келтирилади. Бундан ташқари, ҳисобот йилининг биринчи чораги бўйича молиявий ҳисоботларга тушунтириш хатида асосий воситалар ва бошқа активларни (жумладан, тугалланмаган қурилиш ва ўрнатиладиган асбоб-ускуналарни) қайта баҳолаш бўйича ахборотлар очиқ берилади.

Тушунтириш хати ташкилот раҳбари ёки унинг ўринбосари (биринчи имзо ҳуқуқидан фойдаланувчи шахс), ташкилот бош ҳисобчиси ёки унинг ўринбосари (иккинчи имзо ҳуқуқидан фойдаланувчи шахс) ҳамда молия-иқтисод бўлими бошлиғи (штатлар жадвалига мувофиқ ҳолда режа-иқтисод бўйича мутахассис) томонидан имзоланади ва ташкилот муҳри билан тасдиқланади.

Ташкилотларни йўриқномалар ҳамда бошқа меъёрий ҳужжатлар билан таъминлаш, агар қонунчиликда бошқаси кўзда тутилмаган бўлса, Ўзбекистон Республикасининг тегишли вазирлик ва идоралари, ҳокимликлар бошқармалари (бўлимлари), бошқа юқори турувчи бошқарув идоралари томонидан амалга оширилади. Ўрнатилган шакллар бўйича бухгалтерия ҳисобини юритиш ва ҳисоботлар тузиш учун ваколатли идоралар томонидан тасдиқланган бирламчи бухгалтерия ҳужжатларини тайёрлаш (сотиб олиш) тегишли моддий-техника базаси мавжуд бўлган ҳолларда ташкилотлар томонидан мустақил амалга оширилиши мумкин.

Молиявий ҳисобот шаклларидаги барча реквизитлар ва назарда тутилган кўрсаткичлар тўлдирилиши керак. Ташкилотларда тегишли активлар, пассивлар ва операцияларнинг мавжуд эмаслиги сабабли бирор-бир модда (сатрлар, устунлар) тўлдирилмаган тақдирда, ушбу модда (сатр,

устун) устидан чизиб кўйилади. Молиявий ҳисоботлар шакллари (жамланма ҳисоботлардан ташқари) “Бош-журнал китоби” (308-шакл) ва бошқа тегишли ҳисоб регистрлари маълумотлари асосида тузилади.

Молиявий ҳисоботлар шаклларининг манзил (уст) қисми қуйидаги тартибда тўлдирилади:

“Ташкилот номи” реквизитида ташкилотнинг тўлиқ номи кўрсатилади;

“Бўлим, кичик бўлим, боб” реквизитида ташкилотнинг бюджет таснифининг вазифавий ва ташкилий жиҳатдан бўлиниши (белгиланиши) келтирилади;

“Ҳисобот даври” реквизитида ҳисобот тузилаётган тегишли давр (йил, чорак, ой) кўрсатилади;

“Бюджет тури” реквизитида ташкилот томонидан ҳисобот берилаётган маблағнинг манбаси Ўзбекистон Республикаси бюджет таснифига мувофиқ маблағлар манбаси ва бюджетлар даражаси таснифининг кодлари келтирилади;

“Ўлчов бирлиги” реквизитида ҳисобот тузилаётган ўлчов бирлиги келтирилади.

Молиявий ҳисоботларни тузишда қуйидаги асосий шартлар тўлиқ сақланиши лозим:

ҳисобот давридаги барча операциялар ҳамда пул маблағлари, асосий воситалар, моддий бойликларнинг инвентаризация қилиниши ва ҳисоб-китоблар натижаларининг тўлиқ акс эттирилиши;

аналитик ҳисоб маълумотларининг ҳисобот даврининг биринчи санасига синтетик ҳисоб юритиш ҳисобварақлари бўйича айланмалар ва қолдиқларга бир хил бўлиши, шунингдек молиявий ҳисоботлар маълумотларининг синтетик ва аналитик ҳисоб маълумотларига мослиги;

молиявий ҳисоботлардаги тегишли ёзувларни қайд этиш учун белгиланган тартибда расмийлаштирилган бирламчи ҳужжатларнинг асос бўлиб хизмат қилиши.

Ушбу асосий шартларга риоя қилинмаган ҳолда тузилган молиявий ҳисоботлар нотўғри тузилган деб ҳисобланади.

Ташкилотлар жамлама молиявий ҳисоботларни ўзлари кўриб чиққан тасарруфдаги қуйи ташкилотларнинг молиявий ҳисоботлари ҳамда ўзининг молиявий ҳисоботлари асосида тузадилар. Молиявий ҳисоботлар, коида тариқасида, ўсиб боровчи тартибда битта ўн хонали сонда минг сўм ҳисобида тузилади.

Агарда, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар талабларини бузмаган ҳолда молиявий ҳисоботлар кўрсаткичлари манфий қолдиқ билан чиқса (манфий қолдиққа эга бўлса), у ҳолда ҳисоботларда ушбу кўрсаткичлар “минус” ишора билан акс эттирилади.

Бюджет ташкилотлари томонидан тузиладиган молиявий ҳисоботларни мазмунига эътибор берадиган бўлсак, шубҳасиз баланс (1-шакл) марказий ўринни эгаллайди ва бюджет ташкилотининг маълум даврга барча молиявий кўрсаткичларини ўзида акс эттиради.

Қолган ҳисобот шакллари эса, мазкур балансда акс эттирилган молиявий кўрсаткичларни айримларини деталлаштириб, аниқ маълумотлар билан таъминлашга хизмат қилади. Бу эса, ташкилотлар томонидан тузиладиган молиявий ҳисоботларни узлуксизлигини, ўзаро мувофиқлигини ва тизимлилигини таъминлайди.

Дебиторлик ва кредиторлик қарзлар тўғрисида маълумот ташкилотнинг ҳисобот даври охирига бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлари ҳисобидан мавжуд дебиторлик ва кредиторлик қарзлари тўғрисидаги ахборотни умумлаштириш ва таҳлил қилиш учун тузилади.

"Дебитор қарздорлик" қисмида ташкилотнинг барча мавжуд дебиторлик қарзлари акс эттирилади. Жумладан:

“1-гуруҳ жами. Иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар” қаторида харажатлар иқтисодий таснифининг 1-гуруҳ харажат моддалари, кичик моддалари ва элементлари бўйича мавжуд дебиторлик қарзлар акс эттирилади;

“2-гуруҳ жами. Иш ҳақиға қўшимчалар” қаторида харажатлар иқтисодий таснифининг 2-гуруҳ харажат моддалари, кичик моддалари ва элементлари бўйича мавжуд дебиторлик қарзлар акс эттирилади;

“3-гуруҳ жами. Капитал қўйилмалар” қаторида харажатлар иқтисодий таснифининг 3-гуруҳ харажат моддалари, кичик моддалари ва элементлари бўйича мавжуд дебиторлик қарзлар акс эттирилади;

“4-ругуҳ жами. Бошқа харажатлар” қаторида харажатлар иқтисодий таснифининг 4-гуруҳ харажат моддалари, кичик моддалари ва элементлари бўйича мавжуд дебиторлик қарзлар акс эттирилади;

“Харажатлар гуруҳлари бўйича жами” қаторида юқоридаги 4 та харажат гуруҳлари бўйича жами дебиторлик қарзлар акс эттирилади;

“Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар бўйича” қаторида юқоридаги 4 та харажат гуруҳлари бўйича акс эттиришнинг имкони бўлмайдиган қуйидаги ҳисоб-китоблар натижасида юзага келган дебиторлик қарзлар акс эттирилади:

а) болаларнинг мактабгача таълим муассасаларида (болалар боғчалари ва яслиларда) сақланганлиги;

б) болаларнинг мусиқа ва санъат мактабларида ўқитилганлиги;

в) тарбияланувчиларнинг мактаб-интернатларда ва бошқа таълим муассасаларида сақланганлиги учун ота-оналар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар;

г) иш жойида овқат билан таъминланганлиги учун ходимлар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар ва бошқа шу каби ҳисоб-китоблар натижасида юзага келган дебиторлик қарзлар.

Мазкур дебиторлик қарзлар “Бош журнал китоби” (308-шакл) ва баланс (1-шакл)да акс эттирилган 156 – “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар” субсчётининг ҳисобот даврига мавжуд дебет қолдиғига мос бўлиши лозим.

“Пенсия жамғармаси ҳисобидан амалга ошириладиган тўловларни ҳисобиниши бўйича” қаторида бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси ҳисобидан амалга ошириладиган Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича тўловлар ва бошқа тўловларнинг ҳисобланиши натижасида Пенсия жамғармасидан юзага келган дебиторлик қарзлар акс эттирилади. Мазкур дебиторлик қарзлар “Бош журнал китоби” (308-шакл) ва баланс (1-шакл)да акс эттирилган 163–“Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси билан ҳисоб-китоблар” субсчётининг Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича тўловлар ва бошқа тўловларнинг ҳисобланиши натижасида Пенсия жамғармасидан юзага келган дебиторлик қарзлар қисми бўйича ҳисобот даврига мавжуд дебет қолдиғига мос бўлиши лозим;

“Камомадларга доир ҳисоб-китоблар бўйича” қаторида камомадлар, талон-торож қилинган пул маблағлари ва моддий қимматликлар қиймати, шунингдек, айбдор шахслар ҳисобига ёзилган ва ўрнатилган тартибда ундириб олиниши лозим бўлган моддий қимматликлар қиймати ва қонунчиликда белгиланган бошқа ҳоллар ҳисоби бўйича юзага келган дебиторлик қарзлар акс эттирилади. Мазкур дебиторлик қарзлар “Бош журнал китоби” (308-шакл) ва баланс (1-шакл)да акс эттирилган 170 – “Камомадларга доир ҳисоб-китоблар” субсчётининг ҳисобот даврига мавжуд дебет қолдиғига мос бўлиши лозим;

“Талабалар билан тўлов-контракт маблағлари юзасидан ҳисоб-китоблар бўйича” қаторида таълим муассасаларида талабалар билан тўлов-контракт маблағлари бўйича, жумладан, тўлов-контракт маблағларининг ҳисобланиши натижасида юзага келган дебиторлик қарзлар акс эттирилади. Мазкур дебиторлик қарзлар “Бош журнал китоби” (308-шакл)

ва баланс (1-шакл)да акс эттирилган 175–“Талабалар билан бошқа ҳисоб-китоблар” субсчётининг тўлов-контракт маблағларининг ҳисобланиши натижасида талабалардан юзага келган дебиторлик қарзлар қисми бўйича ҳисобот даврига мавжуд дебет қолдиғига мос бўлиши лозим;

“Юқори ва қуйи ташкилотлар ўртасидаги бошқа ҳисоб-китоблар бўйича” қаторида юқори маблағ тақсимловчилар билан уларга қарашли бўлган муассасалар орасида харажатлар сметасининг ижроси жараёнида вужудга келадиган турли ҳисоб-китоблар, жумладан, марказлашган тартибда берилган моддий активларга доир операциялар бўйича юзага келган дебиторлик қарзлар акс эттирилади. Мазкур дебиторлик қарзлар “Бош журнал китоби” (308-шакл) ва баланс (1-шакл)да акс эттирилган 180–“Бошқа ҳисоб-китоблар” субсчётининг ҳисобот даврига мавжуд дебет қолдиғига мос бўлиши лозим;

“Юқоридаги акс эттирилганлардан ташқари бошқа ҳисоб-китоблар бўйича дебиторлик қарзлар” қаторида юқорида келтирилмаган бошқа дебиторлик қарзлар акс эттирилади;

“Ҳаммаси” қаторида ташкилотнинг барча мавжуд дебиторлик қарзлари акс эттирилади.

"Кредитор қарздорлик" қисмида ташкилотнинг барча мавжуд кредиторлик қарзлари акс эттирилади. Жумладан:

“1-гуруҳ жами. Иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар” қаторида харажатлар иқтисодий таснифининг 1-гуруҳ харажат моддалари, кичик моддалари ва элементлари бўйича мавжуд кредиторлик қарзлар акс эттирилади;

“2-гуруҳ жами. Иш ҳақиға қўшимчалар” қаторида харажатлар иқтисодий таснифининг 2-гуруҳ харажат моддалари, кичик моддалари ва элементлари бўйича мавжуд кредиторлик қарзлар акс эттирилади;

“3-гуруҳ жами. Капитал қўйилмалар” қаторида харажатлар иқтисодий таснифининг 3-гуруҳ харажат моддалари, кичик моддалари ва элементлари бўйича мавжуд кредиторлик қарзлар акс эттирилади;

“4-гуруҳ жами. Бошқа харажатлар” қаторида харажатлар иқтисодий таснифининг 4-гуруҳ харажат моддалари, кичик моддалари ва элементлари бўйича мавжуд кредиторлик қарзлар акс эттирилади;

“Харажатлар гуруҳлари бўйича жами” қаторида юқоридаги 4 та харажат гуруҳлари бўйича жами кредиторлик қарзлар акс эттирилади;

“Бюджет ташкилотининг ихтиёрида вақтинча бўладиган маблағлар юзасидан ҳисоб-китоблар бўйича” қаторида ташкилотнинг ихтиёрига вақтинчалик тушган ва маълум шартлар бажарилгандан кейин қайтарилиши лозим бўлган суммалар ҳисоби бўйича юзага келган кредиторлик қарзлар акс эттирилади. Мазкур кредиторлик қарзлар “Бош журнал китоби” (308-шакл) ва баланс (1-шакл)да акс эттирилган 155– “Бюджет ташкилотининг ихтиёрида вақтинча бўладиган маблағлар бўйича ҳисоб-китоблар” субсчётининг ҳисобот даврига мавжуд кредит қолдиғига мос бўлиши лозим.

“Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар бўйича” қаторида юқоридаги 4 та харажат гуруҳлари бўйича акс эттиришнинг имкони бўлмайдиган қуйидаги ҳисоб-китоблар натижасида юзага келган кредиторлик қарзлар акс эттирилади:

а) болаларнинг мактабгача таълим муассасаларида (болалар боғчалари ва яслиларда) сақланганлиги;

б) болаларнинг мусиқа ва санъат мактабларида ўқитилганлиги;

в) тарбияланувчиларнинг мактаб-интернатларда ва бошқа таълим муассасаларида сақланганлиги учун ота-оналар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар;

г) иш жойида овқат билан таъминланганлиги учун ходимлар билан олиб бориладиган ҳисоб-китоблар ва бошқа шу каби ҳисоб-китоблар натижасида юзага келган кредиторлик қарзлар.

Мазкур кредиторлик қарзлар “Бош журнал китоби” (308-шакл) ва баланс (1-шакл)да акс эттирилган 156 – “Тўловларнинг махсус турларига доир ҳисоб-китоблар” субсчётининг ҳисобот даврига мавжуд кредит қолдиғига мос бўлиши лозим.

“Бюджетга тўловлар бўйича бюджет билан ҳисоб-китоблар бўйича (1 ва 4-гуруҳда кўрсатилганларидан ташқари)” қаторида ташкилотлар томонидан маҳсулот (иш, хизмат)лар ишлаб чиқариш ва реализация қилишдан қонунчиликка мувофиқ бюджетга ҳисобланган ва тўланиши лозим бўлган солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар, шунингдек мазкур шаклнинг 1 ва 4-гуруҳларида акс эттирилмаган бошқа бюджет билан ҳисоб-китоблар натижасида ҳисобот даврига юзага келган кредиторлик қарзлар акс эттирилади;

“Бошқа бюджетдан ташқари жамғармалар билан ҳисоб-китоблар бўйича (1, 2 ва 4-гуруҳда кўрсатилганларидан ташқари)” қаторида ташкилотлар томонидан маҳсулот (иш, хизмат)лар ишлаб чиқариш ва реализация қилишдан қонунчиликка мувофиқ бюджетдан ташқари жамғармаларга ҳисобланган ва тўланиши лозим бўлган бошқа мажбурий тўловлар, шунингдек мазкур шаклнинг 1, 2 ва 4-гуруҳларида акс эттирилмаган бошқа бюджетдан ташқари жамғармалар билан ҳисоб-китоблар натижасида ҳисобот даврига юзага келган кредиторлик қарзлар акс эттирилади;

“Талабалар билан тўлов-контракт маблағлари юзасидан ҳисоб-китоблар бўйича” қаторида таълим муассасаларида талабалар билан тўлов-контракт маблағлари бўйича, жумладан, тўлов-контракт маблағларининг ҳисобланиши ва тўланиши натижасида юзага келган кредиторлик қарзлар акс эттирилади. Мазкур кредиторлик қарзлар “Бош журнал китоби” (308-

шакл) ва баланс (1-шакл)да акс эттирилган 175–“Талабалар билан бошқа ҳисоб-китоблар” субсчётининг тўлов-контракт маблағларини ҳисобланганига нисбатан ортиқча тўланиши натижасида талабалардан юзага келган кредиторлик қарзлар қисми бўйича ҳисобот даврига мавжуд кредит қолдиғига мос бўлиши лозим;

“Юқори ва қуйи ташкилотлар ўртасидаги бошқа ҳисоб-китоблар бўйича” қаторида юқори маблағ тақсимловчилар билан уларга қарашли бўлган муассасалар орасида харажатлар сметасининг ижроси жараёнида вужудга келадиган турли ҳисоб-китоблар, жумладан, марказлашган тартибда берилган моддий активларга доир операциялар бўйича юзага келган кредиторлик қарзлар акс эттирилади. Мазкур кредиторлик қарзлар “Бош журнал китоби” (308-шакл) ва баланс (1-шакл)да акс эттирилган 180–“Бошқа ҳисоб-китоблар” субсчётининг ҳисобот даврига мавжуд кредит қолдиғига мос бўлиши лозим;

“Юқоридаги акс эттирилганлардан ташқари бошқа ҳисоб-китоблар бўйича кредиторлик қарзлар” қаторида юқорида келтирилмаган бошқа кредиторлик қарзлар акс эттирилади;

“Ҳаммаси” қаторида ташкилотнинг барча мавжуд кредиторлик қарзлари акс эттирилади.

"Жами қарздорлик" устуни бўйича ташкилотнинг бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлари ҳисобидан ҳисобот даврига мавжуд дебиторлик ва кредиторлик қарзларнинг жами суммаси кўрсатилади.

"Бюджет ҳисобидан" устуни бўйича "Жами қарздорлик" устунида кўрсатилган сумманинг бюджет ҳисобига вужудга келган қисми, "Бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобидан" устуни бўйича эса, ташкилотнинг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисобига вужудга келган қисми кўрсатилади.

Агарда, юзага келган дебиторлик қарзни бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобига аниқ ажратишнинг имкони бўлмаса, у ҳолда

ушбу дебиторлик қарз бюджет ҳисобидан ўтказилган маблағ доирасида бюджет ҳисобидан кўрсатилади. Дебиторлик қарзнинг қолган (бюджетдан ошган) қисми бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобига ёзилади.

Агарда, юзага келган кредиторлик қарзни бюджет ва бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобига аниқ ажратишнинг имкони бўлмаса, у ҳолда ушбу кредиторлик қарз харажатлар таснифининг тегишли моддасини бюджет бўйича қолдиқ лимит маблағи доирасида мазкур харажатлар таснифининг тегишли моддаси бўйича бюджет ҳисобидан кўрсатилади. Кредиторлик қарзнинг қолган (бюджет лимитидан ошган) қисми бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобига ёзилади.

"Шундан муддати ўтган қарздорлик - жами" устунида "Жами қарздорлик" устунида кўрсатилган қарздорликдан муддати ўтказиб юборилган, қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда сўндирилмаган қарзнинг умумий суммаси, "Бюджет ҳисобидан" устунида бюджет маблағлари ҳисобига вужудга келган қисми, "Бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобидан" устунида эса, ташкилотнинг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисобига вужудга келган қисми кўрсатилади.

"Шундан Республика ташқарисида" устунида муддати ўтган қарздорликнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқаридаги қисми кўрсатилади.

"Изоҳ" устунида қўшимча изоҳлар келтирилади.

Зарурат туғилган тақдирда ташкилотларга ҳамда ҳисобот олувчиларга (тегишли молия органларига) ушбу ҳисобот шаклида ҳисобот олувчилар томонидан қарздорлик бўйича талаб қилинган қўшимча маълумотлар олиш имконини берувчи қўшимча реквизитлар қўшиш ҳуқуқи берилади.

Ушбу ҳисобот шакли ташкилотлар томонидан ҳар чоракда ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 10-санасига қадар топширилади.

Қуйида бюджет ташкилотлари томонидан тузиладиган дебиторлик ва кредиторлик қарзлар тўғрисидаги маълумотнома кўрсаткичларини

тегишли ҳисоб регистрлари ва бошқа ҳужжатлар билан ўзаро мувофиқлик жадвалини келтирамиз.

2.2.1-жадвал

Дебиторлик ва кредиторлик қарзлар тўғрисидаги маълумотнома кўрсаткичларини тегисли ҳисоб регистрлари ва бошқа ҳужжатлар билан ўзаро мувофиқлик¹⁶.

т/р	Ҳисобот кўрсаткичлари	Ҳисоб регистрлари ва бошқа ҳужжатлар кўрсаткичлари		
1	Дебитор қарздорлик	292-шакл китоби ва бошқа тегисли ҳисоб регистрлари кўрсаткичлари	Бош дафтардаги тегисли субсчётлар маълумотлари	Тегисли солиштириш далолатномалари маълумотлари
2	Кредиторлик қарздорлик	292-шакл китоби ва бошқа тегисли ҳисоб регистрлари кўрсаткичлари	Бош дафтардаги тегисли субсчётлар маълумотлари	Тегисли солиштириш далолатномалари маълумотлари

Умуман бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар ҳисобига оид ҳисоботлар белгиланган тартибда тузилади ва тақдим этилади.

¹⁶ Мехмонов С.У. Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. Тошкент 2012 й

3-БОБ. БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА ДЕБИТОРЛИК ВА КРЕДИТОРЛИК МАЖБУРИЯТЛАРИ ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

3.1. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисоби бўйича назоратни ташкил этиш

Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар ҳисобини юритилиши бўйича белгиланган тартибда тафтиш ўтказилади.

Маълумки тафтишларни ташкил этиш ва ўтказиш ўта мураккаб, тадрижий жараён бўлиб, уни ўтказиш режалаштириш ва тайёргарликдан бошланади ва тафтиш ҳужжатидаги таклифларнинг бажарилишини назорат қилиш билан якунланади.

Тафтиш жараёни қуйидаги бўлинади: 1) тафтишни ўтказишга тайёргарлик; 2) тафтишни ўтказиш; 3) тафтиш материалларини тизимлаштириш ва расмийлаштириш; 4) тафтиш материалларини амалга ошириш

Дастурга биноан тафтишнинг асосий масалалари рўйхати аниқланади, у назорат-тафтиш органининг раҳбари томонидан тасдиқланади. Тафтиш дастурида тафтиш объекти ва ўтказиладиган даври қайд этилади. Тафтиш дастури тузилишидан олдин тайёргарлик даври бўлиб, унда тафтиш иштирокчилари тафтиш қилиниши режалаштирилаётган

ташкилотнинг молиявий-хўжалик фаолияти билан боғлиқ қонунчилик ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳисоботлар, статистик маълумотлар ва бошқа маълумотларни ўрганишлари мажбурийдир. Ташкилот молиявий-хўжалик фаолиятининг тафтишини ўтказишда таъсис, рўйхатдан ўтказиш, режа, ҳисобот, бухгалтерия ва бошқа ҳужжатларни

шакл ва мазмун жиҳатидан текшириш молия-хўжалик операцияларининг қонунийлиги ва тўғрилигини тасдиқлаш учун амалга оширилади. Бунда бланкаларни тўлдиришда аниқлик назорат қилинади, барча зарур реквизитларнинг мавжудлиги текширилади, ҳисобот кўрсаткичлари бухгалтерия ҳисобининг бирламчи кўрсаткичлари билан таққосланади,

бирламчи ҳужжатларнинг арифметик текшируви амалга оширилади, амалга оширилган операцияларнинг бошланғич ҳужжатларга мослиги, шу жумладан пул маблағлари, моддий бойликлар, тугалланиши яқин қолган ишлар ва хизматлар бўйича маблағларни олиш назорат қилинади.

Тафтиш гуруҳи иштирокчилари текширув дастуридан келиб чиқиб у ёки бу тафтиш фаолияти, усуллари ва методларини қўллаш имкониятлари ва заруратини аниқлайдилар. Бундан ташқари ахборот олиш усуллари, таҳлил процедуралари, жами маълумотлардан далил бўла оладиганларини ажратиб олиш масалалари ҳал этилади. Тафтиш натижалари далолатнома билан расмийлаштирилиб, у тафтиш гуруҳи бошлиғи, тафтиш гуруҳининг жараёнда иштирок этадиган барча аъзолари томонидан, тафтиш қилинаётган ташкилотнинг раҳбари, бош бухгалтери ва бошқа мутахассислари томонидан имзоланади.

Бюджет ташкилотларида дебиторлар ва кредиторлар ҳисобини ташкил қилиниши бўйича назоратда қуйидагилар ўрганилади:

- Ҳисобдор шахслар, турли дебитор ва кредитор ҳамда ишчи хизматчилар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби бўйича тўлдириладиган дастлабки ва йиғма ҳужжатларни тўғри ва ўз вақтида расмийлаштирилишини ўрганиш;
- Ҳисобда акс эттирилган дебитор ва кредиторлик қарзларни реаллиги, уларни ўзаро солиштириш далолатномалар билан расмийлаштирилганлиги (тасдиқланганлиги);
- Муддати ўтказиб юборилган қарзларнинг мавжудлиги ва уларни ундириш бўйича зарурий чораларни қўрилганлиги;
- Тегишли аналитик ҳисоб регистрларини тўғри юритилишини текшириш ва синтетик ҳисоб маълумотлари билан ўзаро мувофиқлигини солиштириш.

Шунингдек, текшириш вақтида қуйида келтирилган жадвал маълумотлари таҳлил қилиниши лозим.

Ҳисоб-китоблар ҳисобини тўғри ташкил қилинишини текшириш юзасидан маълумот

• 20__йил «__»_____ҳолатига қолдиқлар

• (минг сўм)

Субсчётлар №	“Бош-журнал” китоби (308-шакл) бўйича ой охирига қолган қолдиқлар	Жорий ҳисоблар ва ҳисоб-китоблар (292-шакл) китобининг тегишли кўрсаткичлари	Дебиторлик ва кредиторлик қарзлар тўғрисида маълумот кўрсаткичлар и	Изоҳ
А	1	2	3	4
15-счётнинг тегишли субсчётлари				
16-счётнинг тегишли субсчётлари				
17-счётнинг тегишли субсчётлари				
17-счётнинг тегишли субсчётлари				

Хулоса қилганда бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлар назорати белгиланган тартибда алоҳида ташкил этилади.

3.2. Бюджет ташкилотларида дебиторлик ва кредиторлик мажбуриятлари ҳисобини такомиллаштириш

Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг услубий асослари халқаро стандартлар талаблари асосида такомиллаштирилмоқда. Айниқса бюджет ғазна ижросига ўтилиши ҳисоблашув жараёнларини яъни юридик ва молиявий мажбуриятларни ғазначилик бўлимларида рўйхатга олиниши ва тўлаб берилиши маблағлардан мақсадли ва оқилона фойдаланиш жараёнини янада яхшилаш имконини берди. Айниқса бюджет ташкилотларида товарлар иш ва хизматларни сотиб олиниши электрон савдо биржалари орқали олиниши бир қатор қулайликларни берди. Шунингдек юзага келган мажбуриятларни ғазначилик бўлимларидан ўтказиб берилиши тезкор ҳал этилмоқда.

Маълумки дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини юритиш биринчи навбатда амалдаги меъёрий ҳуқуқий ҳужжатларга мос ҳолда ташкил этилишини талаб этса, иккинчидан смета харажатларида белгиланган миқдорлар даражасида харажатларни амалга оширилишини талаб этади.

Бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини такомиллаштириш йўллари қуйидагилардан иборат:

1. Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини ташкил этишда мажбуриятларни ўз вақтида тугатилиши бўйича бухгалтерия бўлимларида мониторингни юритиб бориш;
2. Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини юритишда маблағлар манбаалари бўйича юзага келишини алоҳида бухгалтерия счётларида акс эттириш, яъни ишчи счётлар режасида

аниқ белгиланиб олиши;

3. Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини амалдаги қонунчилик талаблари даражасида ташкил этиш ва муддати ўтган ҳолатларга келишини олдини олиш бўйича чора - тадбирларни амалга ошириб бориш;
4. Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини ўз вақтида бухгалтерия ҳужжатларида тўғри акс эттириш бўйича ҳисоб сиёсатини белгилаб олиш;
5. Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини ҳолати ва ҳаракатини ўз вақтида бухгалтерия счётларида акс эттириш;
6. Дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисоби бўйича асосланган бухгалтерия ахборотларини шакллантириш ва бошқалар.

Келтириб ўтилган дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини такомиллаштириш бўйича билдирилган таклифларни амалиётда фойдаланилиши бюджет ташкилотлари ҳисоб тизимида муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса

Бюджет ташкилотлари сметалар ижроси жараёнида юридик ва жисмоний шахслар билан ўрнатилган тартибда ҳисоблашувларни амалга оширади. Давлат бюджети ғазна ижроси шароитида бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини ташкил қилишнинг ҳозирги ҳолатини ўрганиш ва уларни такомиллаштириш бўйича илмий таклифларни шакллантириш муҳим аҳамиятга эга. Битирув малакавий ишини бажаришга қўйилган мақсаддан келиб чиқиб белгиланган вазифаларни бажариш натижасида қуйидаги хулоса эга бўлдик:

1. Бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини хусусиятлари алоҳида аҳамият касб этиб улар юридик ва молиявий мажбуриятлар ғазначилик ва унинг ҳудудий бўлимларида рўйхатга олиниши, товар (иш, хизмат)лар етказиб бериш бўйича мол етказиб берувчи ва пудратчилар билан тузиладиган шартномаларида олдиндан тўлов 15 фоиз миқдорда белгиланиши, Товар (иш, хизмат)лар етказиб бериш бўйича мол етказиб берувчи ва пудратчилар билан тузиладиган шартномалар суммаси 300 АҚШ доллари миқдоригача бўлса танлов ўтказилмасдан тўғридан - тўғри шартномалар тузиш. Товар (иш, хизмат)лар етказиб бериш бўйича мол етказиб берувчи ва пудратчилар билан тузиладиган шартномалар суммаси 300 АҚШ долларида 100 минг АҚШ долларига тенг миқдоригача бўлса, электрон биржа савдолари маълумотлари асосида шартномалар тузиш ва бошқалар.

2. Бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар тартиби ва ҳисобини ҳисоблашувларни ташкил этишни тартибга солувчи қонуний ҳужжатлар, ҳисоблашувлар ҳисобини тартибга солувчи қонуний ҳужжатлар.

3. Бюджет ташкилотларининг юридик ва молиявий мажбуриятлари ғазначилик бўлимлари томонидан рўйхатга олинади ва тўлаб берилади.

Бюджет ташкилотларида дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини такомиллаштириш йўллари қуйидагилардан иборат: дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини ташкил этишди мажбуриятларни ўз вақтида тугатилиши бўйича мониторинг қилиб бориш; дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини юритишда маблағлар манбаалари бўйича юзага келишини алоҳида бухгалтерия счётларида акс эттириш, яъни ишчи счётлар режасида аниқ белгиланиб олиши; дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини амалдаги қонунчилик талаблари даражасида ташкил этиш ва муддати ўтган ҳолатларга келишини олдини олиш бўйича чора тадбирларни амалга ошириб бориш; дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини ўз вақтида бухгалтерия ҳужжатларида тўғри акс эттириш бўйича ҳисоб сиёсатини белгилаб олиш; дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини ҳолати ва ҳаракатини ўз вақтида бухгалтерия счётларида акс эттириш, дебитор ва кредиторлар билан ҳисоблашувлар ҳисобини бўйича асосланган бухгалтерия ахборотларини шакллантириш ва бошқалар.

Юқоридаги келтирилган таклифлар, назарий ҳамда амалий аҳамиятга эга бўлиб амалиётда қўлланилиши ўзини ижобий самарасини беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

Норматив ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни. 1996 й. 30 август
2. Ўзбекистон Республикасининг «Бюджет тизими тўғрисида»ги Қонуни 2000 йил 14 декабр
3. “Бухгалтерия ҳисобида ҳужжатлар ва ҳужжатлар айланиши тўғрисидаги Низом” Ўз.Р АВ. томонидан 2004 йил 14 январда № 1297-сон билан рўйхатдан ўтган.
4. “Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетидан турувчи ташкилотларнинг харажатлар сметаси ва штатлар жадвалини тузиш, кўриб чиқиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби тўғрисида” Низом Ўз.Р АВ. томонидан 2010 йил 19 ноябрда № 2157-сон билан рўйхатдан ўтган.
5. “Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Йўриқнома Ўз.Р АВ. томонидан 2010 йил 22 декабрда № 2169-сон билан рўйхатдан ўтган;
6. “Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетидан маблағ билан таъминланадиган ташкилотларнинг даврий молиявий ҳисоботларини тузиш, тасдиқлаш ҳамда тақдим қилиш бўйича қоидалар” Ўз.Р АВ. Томонидан 2011 йил 27 сентябрда № 2270-сон билан рўйхатдан ўтган.

Президент асарлари:

7. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади.- Т.: 2011 й.
8. Каримов И.А. 2012-йил “Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т. : “Ўзбекистон”, 2012 й.

Асосий адабиётлар:

9. Останакулов М. Бюджет ҳисоби. Дарслик. – Т: Талқин. 2008

- 10.Останакулов М. Давлат бюджети ғазна ижросининг бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. - Т.: "ИҚТИСОД-МОЛИЯ", 2009
- 11.Останакулов М. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма - Т.: "ИҚТИСОД-МОЛИЯ", 2009
- 12.Останакулов М. Давлат сектори ва бухгалтерия ҳисоби. - Т.: "ИҚТИСОД-МОЛИЯ", 2009
- 13.Останакулов М. Давлат сектори ва бухгалтерия ҳисоби. - Т.: "ИҚТИСОД-МОЛИЯ", 2010
- 14.Останакулов М. Ғазначилик органларида бухгалтерия ҳисоби. Дарслик. – Т.: “ИҚТИСОД-МОЛИЯ”, 2010 й
- 15.Ибрагимов А.,Сугирбаев Б. Бюджет назорати ва аудити. – Т.: “ИнфоСОМ.УЗ”2010.
- 16.С.У.Меҳмонов Бюджет ҳисоби. Ўқув қўлланма. – Т.: “Фан ва технология”, 2012
- 17.Иқтисодий журналлар. 2011-2013 йиллар

Фойдаланилган интернет сайтлари:

www.lex.uz

www.gov.uz

www.edu.uz

www.norma.uz

www.tfi.uz

www.ziyonet.uz

Иловалар